

गौर नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालयको
गौर, रौतहट
मधेश प्रदेश, नेपाल

बाल-विवाह अन्त्यका लागि ५ वर्षे रणनीतिक योजना, २०८०
प्रमाणीकरण मिति: २०८१ पौष २९ गते

विषय सूची

१. पृष्ठभूमि	४
२. अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता	५
३. दिगो विकास लक्ष्य र बाल-विवाह नियन्त्रण	६
४. राष्ट्रिय नीति तथा कानूनी व्यवस्था	७
५. गौर नगरपालिकाको वर्तमान सन्दर्भ	११
६. रणनीतिक कार्ययोजनाको औचित्य	१४
७. रणनीतिक कार्ययोजनाका सिद्धान्तहरू	१६
८. दूरदृष्टि	१७
९. ध्येय	१७
१०. लक्ष्य	१७
११. उद्देश्य	१७
१२. रणनीति तथा कार्यनीति	१८
१३. कार्ययोजना तथा श्रोत व्यवस्थापन	२२
१४. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	२३
१५. संस्थागत संरचना	२४
१५. सहकार्य तथा समन्वय	२४
१६. सहकार्य तथा समन्वय	२४
१७. जोखिम तथा न्यूनीकरण	२५
१८. कार्ययोजना	२७
अनुसूची १- बाल-विवाह अन्त्यका लागि रणनीतिक योजना निर्माणका लागि अन्तरक्रिया कार्यक्रममा गौर नगरपालिकामा उपस्थित महानुभावहरूको नामावली	४२

गौर नगरपालिकाको बाल-विवाह अन्त्यका लागि ३ वर्षे रणनीतिक योजना, २०८०

१. पृष्ठभूमि

संयुक्त राष्ट्र संघको परिभाषा अनुसार बाल-विवाह भन्नाले बालिका वा बालक दुबै वा एकले १८ वर्ष नपुग्दै औपचारिक रूपमा विवाह गरेको अवस्था वा अनौपचारिक रूपमा श्रीमानरश्रीमती जस्तै गरी एकसाथ रहेको (living together) अवस्था भन्ने बुझिन्छ। बाल्यकाल मानव जीवनको सबैभन्दा संवेदनशील र महत्वपूर्ण अवस्था भएको हुँदा

बालबालिकाको हेरचाह र संरक्षणमा परिवार, समुदाय र राज्यले विशेष ध्यान दिन जरूरी छ। तर समाजमा बालबालिकाको हित विरुद्ध बाल-विवाह जस्तो हानिकारक अभ्यासले प्रश्रय पाइरहेको छ। वास्तवमा बाल-विवाह विश्वका सबै महादेश र मुलुकमा विद्यमान एक जटिल अन्तर्राष्ट्रिय समस्या हो।¹ विश्वभरी प्रत्येक वर्ष १ करोड २० लाख बालिकाहरूको १८ वर्षको उमेर नहुँदै विवाह हुने गरेको छ (UNICEF)। यो भनेको प्रत्येक ५ मा १ बालिकाको १८ औं जन्मदिन मनाउन नपाउँदै विवाह बन्धनमा बाँधिनु पर्ने अवस्था हो। यसप्रकार प्रत्येक १ मिनेटमा २३ वा प्रत्येक ३ सेकेण्डमा १ बालिकाको बाल-विवाह हुने गरेको छ।

बाल-विवाहका कारण बालअधिकारको गम्भीर उल्लंघन हुन्छ भने यसले बालापनलाई निर्मम तरिकाले कटौती गर्छ। शारीरिक र भावनात्मक परिपक्वता हासिल नहुँदै विवाह बन्धनमा बाँधिनु पर्दा बालिका (आमा र उनका सन्तानको स्वास्थ्य प्रतिकूलता, न्यून पोषण र अकाल मृत्युले प्रश्रय पाइरहेको छ। बाल-विवाहले बालबालिकाको विकास अवरुद्ध पार्नुका साथै मुलुकहरूलाई न्यून पोषण, प्रतिकूल यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य परिणाम, उच्च जन्म तथा मातृ/शिशु मृत्यु दर, न्यून शैक्षिक स्तर, औपचारिक श्रम बजारमा महिलाहरूको न्यून सहभागिता, आर्थिक उत्पादकत्वमा कमी, बहुविवाह, घरेलु तथा लैङ्गिक हिंसाका दुष्परिणामहरू भोग्न बाध्य बनाएको छ। यसप्रकार बाल-विवाहको प्रचुरताले गर्दा खासगरी विकासोन्मुख राष्ट्रहरूको समग्र सामाजिक-आर्थिक विकासको गति पछाडी धकेलिएको छ भने गरीबी निवारण चुनौतीको विषय बनेको छ। बाल-विवाहसम्बन्धी एक अध्ययनले यो समस्याका कारण विकासशील राष्ट्रहरूका निम्ति दिगो विकास लक्ष्य पूरा गर्ने समय सन् २०३० सम्म पुग्न खरबौं डलरको आर्थिक मूल्य चुकाउनुपर्ने अवस्था रहेको देखाएको छ।

विगतमा अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले बाल-विवाहका कारक तत्वहरूको अध्ययन विश्लेषणसँग बालविवाह विरुद्ध सचेतना र पैरवी नीति, कार्यक्रम तथा परियोजना कार्यान्वयनमा सहयोग र यो मुद्दालाई अन्तर्राष्ट्रियकरण गरिरहेकोमा सन् २०३० सम्ममा यसको अन्त्य गर्ने प्रतिवद्धता जनाएको छ। दिगो विकास लक्ष्य नं ५ हासिल गर्न बाल-विवाह, कम उमेरमा हुने विवाह र जबरजस्ती विवाह लगायत सबै प्रकारका हानिकारक अभ्यासहरूको अन्त्य अपरिहार्य छ।

नेपाल बाल-विवाह सबैभन्दा धेरै हुने मुलुकहरूको सूचीमा १६ औं स्थानमा रहेको बालिका दुलही होइनन् नामक एक अध्ययनले देखाएको छ। सो अध्ययन प्रतिवेदनअनुसार नेपालमा बाल-विवाहको दर ४०% रहेको छ। यो दर दक्षिण एशियामा बंगलादेश (५९%) पछि दोश्रो हो भने छिमेकी राष्ट्र भारत (२७%) भन्दा अगाडी रहेको अवस्था हो।² UNICEF को प्रतिवेदन अनुसार नेपालमा ५० लाख बालिका दुलहीहरू छन्। तिनिहरूमध्ये १३ लाखको १५ वर्ष नपुग्दै विवाह भएको छ (UNICEF Global Database 2020)। उक्त प्रतिवेदनअनुसार २० देखि २४ उमेर समूहका ४०% महिलाको १८ वर्ष नपुग्दै र ७% महिलाको १५ वर्ष नपुग्दै विवाह भएको अवस्था छ (NDHS 2016)। बालकको हकमा यो दर १०% छ र बालिकाको तुलनामा बालकहरूको बाल-विवाह दर न्यून देखिए तापनि विश्वव्यापी रूपमा बालकको विवाह बढी हुने १० वटा मुलुभिन्न नेपाल पनि पर्दछ। विगतको तुलनामा मुलुकमा बाल-विवाहको दर क्रमिक रूपमा घट्दै गइरहेको भए तापनि यसको गति ज्यादै ढिलो रहेको भनी सो अध्ययनले औल्याएको छ।

नेपालमा बाल-विवाह धेरै हुने जिल्लाहरूमध्ये रोल्पा पनि एक हो। नेपालको कानूनले २० वर्ष भन्दा कम उमेरको विवाहलाई निषेध गरेको छ। नेपाल सरकारले सन् २०३० सम्ममा बाल-विवाह अन्त्य गर्ने प्रतिवद्धता सहित राष्ट्रिय रणनीति निर्माण गरेको छ। मधेश प्रदेश सरकारले प्रदेशलाई बाल-विवाह मुक्त बनाउने उद्देश्यले रणनीति स्वीकृत

¹ Girls Not Brides UK, <http://www.girlsnotbrides.org/about-child-marriage/>

² <https://atlas.girlsnotbrides.org/map/>

गरेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ का आधारमा गौर नगरपालिकाले “बाल-विवाह अन्त्यका लागि रणनीतिक कार्ययोजना निर्माण गरेको छ।

२. अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता

नेपाल बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि (CRC), १९८९ महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव अन्त्य गर्नेसम्बन्धी महासन्धि (CEDAW), १९७९ नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुवन्ध (ICCPR), १९६६आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुवन्ध (ICESCR), १९६६; यातना विरुद्धको महासन्धि (CAT), १९८४ लगायत विभिन्न मानवअधिकारसम्बन्धी महासन्धिहरूको पक्षराष्ट्र हो। साथै नेपाल दक्षिण एशियामा बाल कल्याण प्रवर्द्धनको लागि क्षेत्रिय व्यवस्थासम्बन्धी सार्क महासन्धी २००२ को पक्ष राष्ट्र पनि बनेको छ। नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९(२) अनुसार नेपाल पक्ष

भएको अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरूसँग नबाझिने गरी सन्धि,सम्झौताहरूको कार्यान्वयन गर्नु राज्यको दायित्व हो।

नेपालले जनसंख्या र विकास सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनले पारित गरेको कार्ययोजना (Program of Action adopted at the International Conference on Population and Development), १९९४ चौथो विश्व महिला सम्मेलनबाट पारित बेइजिङ्ग घोषणा र सम्बद्ध कार्ययोजना (Beijing Declaration and Platform for Action) लगायत विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरूमा लैङ्गिक समानता कायम गर्ने, महिला तथा बालिकाहरूको सशक्तिकरण गर्ने र बालअधिकारलाई प्रवर्द्धन गर्ने प्रतिवद्धता जनाएको छ।

सन् २०१३ मा बाल-विवाह, कम उमेरमा हुने विवाह तथा जवरजस्ती विवाहसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानवअधिकार समितिको संकल्प प्रस्ताव (Human Rights Council Resolution on Child, Early and Forced Marriage) लाई नेपाल सरकारले सह-प्रायोजन गरी बाल-विवाहविरुद्ध प्रतिवद्धता जाहेर गर्नुका साथै सन् २०१४ मा बेलायतमा सम्पन्न उच्चस्तरीय शिखर सम्मेलनमा सन् २०२० सम्ममा मुलुकबाट बाल-विवाह अन्त्य गर्ने प्रतिवद्धता पनि जाहेर गरेको छ। दक्षिण एसियामा “बालबालिका माथि हुने हिंसाविरुद्धको दक्षिण एशियाली पहल” (SAIEVAC) ले अघि सारेको “बाल-विवाह अन्त्यका लागि क्षेत्रीय कार्य योजना (२०१५-२०१८) मा पनि राष्ट्रिय संयन्त्रमार्फत बाल-विवाहविरुद्ध अभियान केन्द्रित गर्नेबारे प्रतिवद्धता जनाएको छ।

यसका अतिरिक्त नेपालको नेतृत्वमा २०१४ नोभेम्बरमा सार्कस्तरीय गोष्ठी आयोजना गरी “दक्षिण एशियाबाट बाल-विवाह अन्त्य गर्नको लागि काठमाडौं आवाहन” पारित गरिएको छ।

नेपालमा बाल-विवाह नियन्त्रणका लागि विगतदेखि नै विभिन्न प्रयासहरू जारी छन्। पछिल्ला वर्षहरूमा सो प्रयासलाई थप तीव्र पारिएको सन्दर्भमा UNICEF को एक प्रतिवेदनले तीन प्रकारको प्रक्षेपण गरेको छ।

(क) विगत २५ वर्षकै गतिमा प्रयास गरिएमा बाल-विवाहको दर सन् २०३० सम्ममा ३५% र सन् २०५० सम्ममा २५% मा झार्न सकिने

³ Human Rights Committee, Report of the Human Rights Council on its twenty-fourth session, para. 195, U.N. Doc A/HRC/24/2

(ख) विगत १० वर्षको गतिमा प्रयास गरिएमा यो दरलाई २०३० सम्ममा २७% र सन् २०५० सम्ममा १६% मा झार्न सकिने

(ग) अत्यन्त द्रुत गतिमा प्रयास गरिएमा उक्त दरलाई २०३० सम्ममा १८% र सन् २०५० सम्ममा ६% मा झार्न सकिने छ।

३. दिगो विकास लक्ष्य र बाल-विवाह नियन्त्रण

विश्वव्यापी स्तरमा बाल-विवाहलाई सहस्राब्दी विकास लक्ष्य (MDG) को प्राप्तिमा लागि एक बाधकको रूपमा पहिचान गरी दिगो विकास लक्ष्य (SDG) को कार्यसूची (२०१६-२०३०) मा समावेश गरिएकोमा नेपालले बाल-विवाह अन्त्य गर्ने विषयलाई प्राथमिकताका साथ समावेश गरेको छ।^४ दिगो विकास लक्ष्य ५ लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला, किशोरी तथा बालबालिकालाई सशक्त बनाउनेमा परिमाणात्मक लक्ष्य ५:३ अन्तर्गत सबै प्रकारका हानिकारक प्रचलनहरू जस्तै बालविवाह, कम उमेर र जबरजस्ती विवाह एवं महिला जनेन्द्रिय अङ्गभङ्ग गर्ने कार्यको अन्त्य गर्ने भनी उल्लेख गरिएको छ। बाल-विवाह समानता र विकासको प्रमुख बाधकको रूपमा रहेको कुरालाई महशुस गरी बा लविवाह, कम उमेरमा हुने विवाह र जबरजस्ती विवाहका साथै महिलाविरुद्धका हानिकारक प्रथाहरूको अन्त्य गर्ने विषयमा अन्य मुलुकहरूले झैं नेपालले पनि सन् २०३० सम्ममा सो लक्ष्य प्राप्त गर्ने प्रतिवद्धता जनाई राष्ट्रिय सूचकहरू तयार पारेको छ। सो सूचक अनुसार नेपालले विवाहित वा वैवाहिक मिलनमा रहेका १५ देखि १९ बर्षका उमेरका महिलाहरूको प्रतिशत सन् २०१५ मा २४.५ रहेकोमा सो प्रतिशतलाई २०१९, २०२२, २०२५ र २०३० मा घटाई क्रमश १८.०, १२.१, ८.२ र ४.१ मा झार्ने लक्ष्य राखेको छ।

नेपाल सरकार राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा तयार पारिएको दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरण श्रोत पुस्तिकामा उल्लेख भएअनुसार लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला र बालिकालाई सशक्त बनाउनेमा संघ र प्रदेश तहका सरकारका साथै स्थानीय तहको भूमिका अझ विशेष महत्वपूर्ण हुनेबारे उल्लेख गरिएको छ। यसका साथै स्थानीय तहलाई बाल-विवाह लगायत लैङ्गिक हिंसा निवारण गर्न निरोधात्मक, प्रवर्द्धनात्मक एवं सुरक्षात्मक उपायहरू अपनाउने र सुधार गृहहरू (सुरक्षित घरहरू) उपलब्ध गराउने कार्यको जिम्मेवारी दिइएको छ।

४. राष्ट्रिय नीति तथा कानूनी व्यवस्था

बालबालिका सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति

बालबालिका सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९ ले बाल-विवाहलाई बालबालिकाको हक अधिकार प्रचलनका लागि बाधकको रूपमा पहिचान गरेको छ। सो नीतिको रणनीति नं. ८.९ मा बाल-विवाह रोक्न सरकारी र विकास साझेदारहरूको सहकार्यमा समुदायस्तरका संघसंस्थाहरूलाई परिचालन गर्ने, बाल-विवाहविरुद्धको उजुरी सक्रियताका साथ लिने र कारवाही गर्ने व्यवस्थाका साथै बाल-विवाह रोक्ने कार्यका लागि स्थानीय तहलाई थप जिम्मेवारी दिने भनिएको छ। यसैगरी रणनीति नं. ९.३ मा स्थानीय स्तरसम्म बालबालिकाको बेचबिखन, ओसारपसार र बाल-विवाह विरुद्ध चेतना

^४ National Planning Commission, Sustainable Development Goals Status and Roadmap: 2016-2030, Singh Durbar, Kathmandu

शारदा साहि
नगर प्रमुख
नगर प्रशासकालिका
नौर, रौतहट

जागरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न र नगरस्तरमा बाल संरक्षणको विषयमा चेतना अभिवृद्धि गर्न सञ्चार लगायत अन्य उपयुक्त माध्यमको परिचालन गरिने कुरा उल्लेख छ।

बाल-विवाह अन्त्यका लागि राष्ट्रिय रणनीति

बालमैत्री एवं लैङ्गिक समानतायुक्त समाजको निर्माण गर्ने दिशामा योगदान पुऱ्याउने परिकल्पना गर्दै बाल-विवाहमुक्त वातावरणमा बालबालिकाको अधिकारको सुनिश्चितता गर्ने ध्येय र सन् २०३० सम्ममा नेपालमा बाल-विवाह अन्त्य गर्ने लक्ष्यका साथ नेपाल सरकारले बाल-विवाह अन्त्यका लागि राष्ट्रिय रणनीति, २०७२ तयार पारेको छ। राष्ट्रिय रणनीतिले बाल-विवाह अन्त्यका लागि विद्यमान कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन र आवश्यकतानुसार कानूनको संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने आवधिक र वार्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरूमा बाल-विवाहविरुद्धका कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताका साथ समावेश गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने; बाल-विवाहविरुद्धमा बालक, किशोर तथा पुरुषहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने बाल-विवाहलाई प्रोत्साहन गर्ने प्रचलित सामाजिक, साँस्कृतिक र परम्परागत मान्यतामा आधारित सोच तथा व्यवहार परिवर्तनका लागि बालबालिका, किशोरकिशोरी, अभिभावक, शिक्षक, धार्मिक, राजनैतिक तथा सामुदायिक अगुवा, संघसंगठन लगायत अन्य सम्बद्ध सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास गरी परिचालन गर्ने; बालबालिका विशेषतः बाल-विवाहको जोखिममा रहेका र विवाहित बालिकाहरूलाई राज्यबाट प्रदान गरिने सेवा, सुविधा तथा अवसरहरूको उपभोगका लागि सामना गर्नु पर्ने कठिनाई तथा चुनौतीहरू सम्बोधन गरी समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्ने, बाल-विवाह अन्त्यका लागि सञ्चालित कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी रूपमा अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने र नेपाल सरकार तथा विकास साझेदारहरूको सहकार्यमा बाल-विवाह अन्त्यका लागि स्रोतको पहिचान, विनियोजन र प्रभावकारी परिचालन गर्न संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने भनी उद्देश्य राखेको छ।

यसका साथै राष्ट्रिय रणनीतिले बाल-विवाह अन्त्यका लागि परिवर्तनको सिद्धान्त (Theory of Change) मा आधारित भई बालिका र किशोरीको सशक्तीकरण गर्ने; बालिका र किशोरीहरूको लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने बालक, किशोर तथा पुरुषहरूको सहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने, परिवार र समुदायको परिचालन गर्ने; बाल-विवाहको जोखिममा रहेका र बाल-विवाहबाट प्रभावितहरूलाई सेवा प्रवाह गर्ने एवं कानून र नीतिको सुदृढीकरण र कार्यान्वयन गर्ने जस्ता रणनीति समावेश भएका छन्।

बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयन निर्देशिका

वि.सं. २०६५ देखि नै साविकका केही नगरपालिका र गाउँ विकास समितिहरूले बालमैत्री स्थानीय शासन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आइरहेकोमा त्यसप्रकारका कार्यक्रमहरूबीच एकरूपता र सामञ्जस्यता कायम गर्नुका साथै स्थानीय शासन प्रक्रियामा बालअधिकार सम्बन्धी सवाललाई मूलप्रवाहीकरण गरी बालमैत्री स्थानीय शासनको संस्थागत विकास गर्न बालमैत्री स्थानीय शासन: राष्ट्रीय रणनीति, २०६८ तथा बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयन कार्यविधि, २०६८ कार्यान्वयन भएको थियो। सोही बमोजिम साविकमा स्थानिय निकायको समन्वय र सहकार्यमा बालअधिकार प्रवर्द्धका लागि बालक्लव तथा बालसञ्जालको गठन तथा परिचालन, क्षमता विकास, स्थानीय तहको योजना तर्जुमामा बाल सहभागिता, बालमैत्री पूर्वाधारको विकास एवम् सचेतीकरण लगायतका उपलब्धीहरू हासिल भएका छन्। राज्यको पुनःसंरचनासँगै प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहको संबैधानिक जिम्मेवारी र नेपाल सरकारको समृद्ध नेपाल, सुखी नेपालीको अभियानलाई साकार पार्न र पन्ध्रौ योजनाको लक्ष्यका साथै दीगो विकास लक्ष्य हासिल गर्नमा सहयोग पुऱ्याउने हेतुले संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७८ तयार पारेको छ। सो निर्देशिकाको अनुसूची ३ मा बालमैत्री स्थानीय शासनका न्यूनतम सूचकहरू

६

शम्भु साह
नगर प्रमुख
गौर नगरपालिका
गौर, कैलाली

५१ वटामध्ये नं. १७ मा स्थानीय तह बाल-विवाह मुक्त भएको हुने छ भनी उल्लेख गरिएको छ भने घोषणा गर्ने न्यूनतम अङ्क शतप्रतिशत हुनु पर्ने भनी निर्धारण गरिएको छ।

आवधिक योजना

पन्ध्रौं योजना (२०६७/७७-२०८०/८१) ले नेपाली समाजमा बाल-विवाह, हिंसा, शोषण, यौन दुर्व्यवहार, बलात्कार, हत्या, अनधिकृत ओसारपसार, शिक्षाको कमी आदि समस्याको रूपमा रहेको कुरालाई स्वीकार गर्दै बाल-विवाह, बाल श्रम, बाल बालबालिकाविरूद्धको हिंसा, बाल यौन दुर्व्यवहार, बालबालिका बेचबिखन तथा गैरकानूनी ओसारपसार लगायत बालबालिका सम्बन्धी कानूनी प्रावधानका विषय र नैतिक शिक्षाको विषय विद्यालयको पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ भनी कार्यनीतिमा उल्लेख गरेको छ। त्यसैगरी मानवअधिकार सम्बन्धी पाँचौं राष्ट्रिय कार्ययोजना (आ.व.२०७७/७८/—२०८१/८२)ले बाल-विवाह अन्त्यसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति २०७२) को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने विषयमा जोड दिनुका साथै विगतमा कार्यान्वयन गरिएका विभिन्न राष्ट्रिय कार्ययोजनाहरूमा पनि बाल-विवाह नियन्त्रणका लागि विभिन्न रणनीतिक कार्यक्रमहरू समावेश गरिएका छन्।

कानूनहरु

बाल-विवाह लैङ्गिक समानता, व्यक्तिगत स्वतन्त्रता तथा आत्मसम्मानमा चुनौतिको रूपमा रहेको यथार्थलाई स्वीकार गर्दै यसको उन्मूलनका लागि नेपाल सरकारले देहायअनुसार संविधान लगायत विभिन्न कानूनमा व्यवस्था गरेको छ ।

(क) नेपालको संविधान नेपालको संविधानको धारा ३८ को उपधारा (३) मा महिलाविरूद्ध धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषणविरूद्धको हक सुनिश्चित गरी त्यस्तो कार्य दण्डनीय हुने र पीडितले कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हकको समेत मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरेको छ। बाल-विवाहले बालक र बालिका दुवैलाई हानी पुऱ्याउने भए तापनि हाम्रो जस्तो पुरूष प्रधान समाजमा आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक तथा वृत्ति विकाससम्बन्धी अवसरबाट महिलाहरू बढी नकारात्मक तरिकाले प्रभाव पर्ने हुँदा यसलाई महिलाविरूद्धको हिंसाको रूपमा पनि लिइन्छ।

त्यसै गरि संविधानको धारा ३९ मा बालबालिकाको हकको व्यवस्था भएको छ। सो अन्तर्गत उपधारा (५) मा कुनै पनि बालबालिकालाई बाल-विवाह, गैरकानूनी ओसारपसार र अपहरण गर्न तथा बन्धक बनाउने विरूद्धको मौलिक हक प्रत्याभूत गरेको छ। त्यसैगरी सोही उपधारा (१०) मा उपधारा (५) विपरीतको कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुने र त्यस्तो कार्यबाट पीडित बालबालिकालाई पीडकबाट कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक समेत सुनिश्चित गरिएको छ।

(ख) मुलुकी अपराध संहिता: वि.सं. २०७५ भदौ १ गतेदेखि लागू भएको मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ ले विवाह गर्ने व्यक्तिको उमेर २० बर्ष नपुगी कसैले विवाह गर्न वा गराउन नहुने, त्यस्तो विवाह गराएमा स्वतः बदर हुने र त्यस्तो कसुर गर्ने व्यक्तिलाई तीन वर्षसम्म कैद र तीस हजार रूपैयासम्म जरिवाना हुने व्यवस्था गरेकोछ।⁵ साथै सो संहिताको करणी सम्बन्धी कसूर अन्तर्गत १८ वर्ष भन्दा कम उमेरको बालिकालाई मन्जुरी लिएर करणी गरेको

⁵ मुलुकी फौजदारी संहिता, २०७४ दफा १७३।

७
राष्ट्रिय प्रमुख
सचिव
राष्ट्रिय शोषण
संयोजक

अवस्थामा समेत जबरजस्ती करणीको कसूर हुने र त्यस्तो कसूर गरेकोमा बालिकाको उमेरको अवस्था हेरी कम्तीमा दश वर्ष र अधिकतम जन्मकैदको सजाय र जरिवाना समेत हुने गरी जघन्य अपराधको रूपमा व्यवस्था गरिएको छ। यसप्रकार १८ वर्ष मुनिको बालिकासँग बालविवाह गरी कायम गरिएको यौन सम्पर्क पनि कसूर ठहर हुने भई विवाह गर्ने र यौन सम्बन्ध कायम गर्ने व्यक्तिलाई समेत कठोर सजाय हुने व्यवस्था छ। सर्वोच्च अदालतबाट बालविवाहलाई बैध विवाह नमानिने र करणी लिनु दिनु कार्य कानूनसम्मत नभई जबरजस्ती करणी मानिने भनि सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएको छ। मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ ले बालविवाह सम्बन्धी कसूरलाई नेपाल सरकारवादी भई मुद्दा अनुसन्धान तथा दायर गर्ने व्यवस्था गरेको छ।

(ग) मुलुकी देवानी संहिता: वि.सं. २०७५ भदौ १ गतेदखि लागू भएको मुलुकी देवानी संहिताको दफा ६७ मा कुनै पुरुष वा महिलाले कुनै उत्सव, समारोह, औपचारिक वा अन्य कुनै कार्यबाट एक अर्कालाई पति/पत्नीको रूपमा स्वीकार गरेमा विवाह भएको मानिने छ भनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ। सो संहिताले विवाहको लागि पुरुष वा महिलाको कम्तीमा बीस वर्ष उमेर पूरा भएको हुनु पर्ने, त्यस्तो उमेर नपुगेकाबीचमा विवाह गर्न वा गराउन नहुने र यदि विवाह गरेमा स्वतः बदर हुने व्यवस्था गरेकोछ।^६

(घ) बालबालिका सम्बन्धी ऐन: बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ को दफा ६६ को उपदफा (२) (ण) मा बालबालिकाको विवाह तय गर्ने वा बालबालिकासँग विवाह गर्ने वा गराउने कार्य गरेमा बालबालिका विरुद्धको हिंसा गरेको ठहर्छ भनी व्यवस्था गरेको छ। यस ऐनको दफा ३ ले प्रत्येक बालबालिकालाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकारको हक सुनिश्चित गरेको छ। साथै सो ऐनले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले बालबालिकाको बाँच्न पाउने अधिकार र बालबालिकाको विकासको लागि बालबालिकामाथि हुन सक्ने दुर्घटनाको रोकथाम, जोखिमको न्यूनीकरण लगायतका प्रतिरोधात्मक र सुरक्षा सेवाका लागि आवश्यक उपाय अवलम्बन गर्नु पर्ने समेत व्यवस्था गरेको छ।

(ङ) राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्जिकरण ऐन: राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्जिकरण ऐन, २०७६ मा पञ्जिकाधिकारी समक्ष विवाह दर्ता गराउँदा स्वतः वदर हुने विवाह लगायतका व्यक्तिगत घटना दर्ता गरी प्रमाणपत्र दिन नहुने, त्यस्तो घटना दर्ता गर्न ल्याएमा प्रचलित कानून बमोजिम कारबाही गर्ने निकाय समक्ष पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ।

(च) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन: स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले हानिकारक प्रथा तथा परम्परा जस्तै बाल-विवाह, बहुविवाह, लैङ्गिक हिंसा, छुवाछुत, दहेज तथा दाइजो, हलिया प्रथा, छाउपडी, कमलरी प्रथा, बालश्रम, मानव बेचबिखन जस्ता सामाजिक कुरीति र अन्धविश्वासको अन्त्य गर्ने गराउने जिम्मेवारी स्थानीय सरकार र विशेष गरी वडा समितिको काम, कर्तव्य र अधिकारान्तर्गत समावेश गरेको छ। अतः बालविवाह विरुद्धको रणनीति, कार्ययोजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी हो।

छ) बालविवाह सम्बन्धि राष्ट्रिय रणनीति २०७२- नेपालको संविधान, दिगो विकासका कार्यसूची (२०१६-२०३०) का साथै अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता अनुसार बालअधिकार उल्लंघनको कारकत्वको रूपमा रहेको बाल विवाह को रोकथाम तथा न्यायमा पुहँचको लागि राज्यको क्रियाशीलता बढाउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्रत्येक बालबालिकालाई उसको लिङ्ग, धर्म, उमेर, जातीयता, सामाजिक-आर्थिक स्तर, क्षमता, वर्ण, वैवाहिक स्थिति र संस्कृतिको आधारमा भेदभाव विनाको समान अधिकार हुनुपर्ने व्यवस्था साथै बालबालिकाको विषयमा कुनैपनि निर्णय गर्दा उनीहरूको सर्वोत्तम हित सुनिश्चितताको ध्यान दिनुपर्ने व्यवस्था गरीएको छ ।

ज) बालविवाह विरुद्ध मधेश प्रदेशको १० वर्षे रणनीतिक योजना - २०७७/७८-२०८६/८७

^६ मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ दफा ७०, ७१ र ७२ ।

शास्त्रु साह
नगर प्रमुख
नगर नगरपालिका
मौर, कैलाली

बालविवाह अन्त्य गर्ने र बालविवाहको कारणबाट विभिन्न जोखिम र हिसामा परेका विवाहित र अविवाहित बालबालिका र किशोरकिशोरीलाई आफ्नो पूर्ण क्षमताको प्राप्ति र उपयोगका लागि सक्षम बनाई जीवनमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउनका साथै प्रदेश र स्थानीय तहको विकासमा उनीहरूको समान सहभागितालाई सुनिश्चित गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । मधेश प्रदेश सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा पनि बेटी पढाऊ, बेटी बचाऊ, बेटी बचाऊ अभियानलाई सारभूत रूपमा योगदान गर्नका लागि महत्वपूर्ण योगदान रहने व्यवस्था छ । समतामूलक एवम् समावेशीकरणको सोच, पद्धति, दृष्टिकोण र व्यवहारबाट आर्थिक र सामाजिक रूपमा पछाडि पारिएका परिवारका, जोखिम अवस्थामा रहेका, न्यूनतम सुविधाहरू तथा आधारभूत अधिकारबाट बञ्चित भएका, बालविवाह, भेदभाव, दूषणव्यवहार, शोषण तथा हिंसा पीडित वा त्यस्तो जोखिममा रहेका बालबालिकाका हक अधिकार सुनिश्चित गर्ने र उनीहरूलाई अधिकतम अवसर उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरीएको छ ।

५. गौर नगरपालिकाको वर्तमान सन्दर्भ

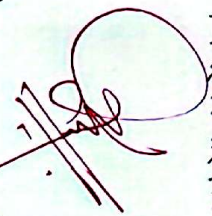
मधेश प्रदेशको रौतहट जिल्लाको सदरमुकाममा अवस्थित गौर नगरपालिका को जम्मा जनसंख्या ३९८४६ जसमध्ये महिला १९४२० र पुरुषको २०४२६ (महिला:४८.७%; पुरुष:५१.३%) रहेको छ । यस पालिकामा बालकको संख्या १५०२ र बालिकाको संख्या ८४८५ गरी जम्मा १७९८७ रहेको छ । तराईमा पर्ने यस पालिकामा ७२३५ घर धुरि रहेको छ ।

यो नगरपालिकाको पूर्वमा राजदेवि नगरपालिका, पश्चिममा इशनाथ नगरपालिका, उत्तरमा राजपुर नगरपालिका र दक्षिणमा भारत को सिमाना रहेको छ । सडक सञ्जाल, शिक्षा, पर्यटन जस्ता विविध पक्षहरूमा विकासोन्मुख अवस्थामा रहेको छ । नगरपालिका भित्र माध्यमिक, आधारभूत र विभिन्न निजी विद्यालयहरू पनि रहेका छन् । यस नगरपालिकामा ९ वटा वडा छन् । विविध जातजाति, भाषा, धर्म र संस्कृति नगरपालिकाको विशेषता हो । यस पालिकामा मुस्लिम, तेली कानु कलवार, ब्राहमण, मलाह, सहनी, पाशवान, कुर्मी, कायस्थ, बनिया, केशरी, राजपुरत, यादव समुदायको वाहुल्यता रहेको छ । यस क्षेत्र मा मधेशी दलित जातीहरूको पनि बसोबास रहेको छ ।

गौर नगरपालिकाले २०७४ साल देखी नै बालविवाह न्यूनीकरणसम्बन्धी रोकथाम अभियानको योजना बनाई बालिका र किशोरीको सशक्तिकरण, गुणस्तरीय शिक्षा, सहभागिता, परिवार र समुदायको परिचालन, सेवा प्रवाह तथा कानून र नीतिको सुदृढीकरण र कार्यान्वयनमा जोड दिदै बालविवाहको दरलाई सन् २०३० सम्ममा अन्त्य गर्ने लक्ष्य राखी बालविवाहको दरलाई क्रमश घटाउँदै लाने प्रयास गरेको छ ।

जिल्ला प्रहरी कार्यालय अन्तर्गत महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक सेवा केन्द्र एवं जिल्ला अदालतको तथ्यांक अनुसार हालैका बर्षहरूमा नगरपालिका क्षेत्रमा बालविवाहको मुद्दा एउटा पनि दर्ता भएको अवस्था छैन । यद्यपि वास्तविकतामा नगरपालिका क्षेत्रमा बाल विवाह उजुरी कम हुने गरेको छ । समुदायमा बालविवाह बारे उजुरी गर्नु भन्दा लुकाउनमा सहयोग गर्नु र आँखा चिम्लनु अधिकोश बालविवाहका घटनाहरूमा कानूनी कारवाही हुनुभन्दा मेलमिलापमा दुईनु २० वर्षसम्म कुर्नु पर्दा छोरीको विवाह गर्ने उमेर ढल्किन्छ भन्ने अभिभावकको सोच रहनु आदिका कारण बालविवाहले सामाजिक मान्यता पाइरहेको भन्ने यो रणनीतिक योजना बनाउने क्रममा छलफलका सहभागीहरूले उल्लेख गरेका छन् । यस समुदायमा छोरीहरूले प्रेम विवाह गर्ने डरले अभिभावकहरूले छोरीलाई बालविवाह गरि जिम्बारीबाट जोगिन खोज्दछन् । प्राप्त जानकारी अनुसार नगरपालिका क्षेत्रमा बालविवाह गर्ने बालबालिकाको औसत उमेर २० मुनी बर्ष उमेर समूह रहेको, कतिपय अवस्थामा बालविवाह गर्ने बालकको उमेर पनि २० वर्ष भन्दा कम रहेको पाईएको छ र बालविवाहबाट सबैभन्दा प्रभावित दलित, पछाडी परिएको समुदाय रहेको पाइन्छ ।

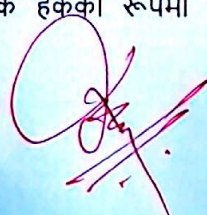
९

शशय प्रसाद
गौर नगरपालिका
गौर, रौतहट

<p>कार्यालय, गैरसरकारी संस्था, समुदायमा आधारित संस्थाहरूको सक्रियतामा सचेतना अभिवृद्धि र आयआर्जनका क्रियाकलाप सञ्चालन</p> <ul style="list-style-type: none"> • नयां राजनैतिक परिवेश, नया संरचना, नया म्यानडेट र बजेट अनुसार उद्देश्यमूलक काम गर्न सकिने वातावरण • बाल विवाह सम्बन्धी परम्परागत सामाजिक अभ्यास र मूल्यमान्यतालाई परिवर्तन गर्ने चाहना • दिगो विकास लक्ष्य, २०३० र नेपाल सरकारको मार्गचित्र (Roadmap) सँग मिलान गर्ने अवसर • आप्रवासन र बैदेशिक रोजगारले निम्त्याएको पारिवारिक विखण्डन • कमजोर पारिवारिक संरक्षण प्रणाली • लैङ्गिक भूमिकामा आधारित कामको बाँडफाँड र बालिका र महिलामाथि घरेलु कामको अत्यधिक बोझ • किशोरकिशोरीहरूको प्रेम सम्बन्ध र यौनिकताबारे अभिभावक र समुदायको सकुंचित दृष्टिकोण • किशोरी तथा महिला औपचारिक क्षेत्रको रोजगारीबाट विमुख हुनु पर्ने अवस्था, • बालिका, किशोरी तथा महिलाको शिक्षा तथा रोजगारीमा असमान पहुँच, • लैङ्गिक तथा जातीय भेदभाव र छुवाछुत, • प्रणालीगत गरिबीको कुचक्र र आर्थिक असुरक्षा, • मोबाइल र सामाजिक सञ्जाल फेसबुक, युट्युब, ट्वीटर, भाईबर, टिकटक आदिमा अनियन्त्रित पहुँचले बढाएको अश्लीलता र हिंसा • साथीभाईको देखासिखी • परम्परागत सामाजिक तथा धार्मिक मूल्यमान्यताहरू मेलारजात्रामा ईच्छा विपरित किशोरीलाई जबरजस्ती तान्नेरभगाउने, गोठ सार्ने, जेठोबाठोरपितारपुरेत भनेको मात्रै पर्ने परम्परा आदि । • बालविवाहलाई स्वभाविक र सामान्य रूपमा हलुकासंग हेर्ने सामाजिक राजनीतिक मूल्य मान्यता, सोच र व्यवहार • बाल(विवाहविरुद्धको उजुरीमा तत्काल कारबाही नहुने र मिलापत्र गर्ने हुने सामाजिक परिपाटी 	<p>विखण्डन</p> <ul style="list-style-type: none"> • कमजोर पारिवारिक संरक्षण प्रणाली • लैङ्गिक भूमिकामा आधारित कामको बाँडफाँड र बालिका र महिलामाथि घरेलु कामको अत्यधिक बोझ • किशोरकिशोरीहरूको प्रेम सम्बन्ध र यौनिकताबारे अभिभावक र समुदायको सकुंचित दृष्टिकोण • किशोरी तथा महिला औपचारिक क्षेत्रको रोजगारीबाट विमुख हुनु पर्ने अवस्था, • बालिका, किशोरी तथा महिलाको शिक्षा तथा रोजगारीमा असमान पहुँच, • लैङ्गिक तथा जातीय भेदभाव र छुवाछुत, • प्रणालीगत गरिबीको कुचक्र र आर्थिक असुरक्षा, • मोबाइल र सामाजिक सञ्जालमा अनियन्त्रित पहुँचले बढाएको अश्लीलता र हिंसा • साथीभाईको देखासिखी • परम्परागत सामाजिक तथा धार्मिक मूल्यमान्यताहरू • बालविवाहलाई स्वभाविक र सामान्य रूपमा हलुकासंग हेर्ने सामाजिक राजनीतिक मूल्य मान्यता, सोच र व्यवहार • बाल-विवाहविरुद्धको उजुरीमा तत्काल कारबाही नहुने र मिलापत्र गर्ने सामाजिक परिपाटी । • नेपाल भारतको खुल्ला सीमानाका कारण किशोरीहरूमा मानवबेचबिखन तथा अपहरणको उच्च जोखिम • संघ, प्रदेश र स्थानियतह बिचमा प्रभावकारी समन्वयको अभाव
--	--

६. रणनीतिक कार्ययोजनाको औचित्य

नेपालको कानूनले बाल-विवाहलाई दण्डनीय अपराध माने तापनि समाजमा यसको अन्त्य हुन सकेको छैन। नेपालको संविधानले महिला तथा बालबालिका सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। यसका साथै

शारदा साहि
नगर प्रमुख
नगर प्रशासकालिका
नगर, कैलाल

संविधानतः बालबालिकालाई बाल-विवाह गराउन, गैरकानूनी ओसारपसार र अपहरण गर्न वा बन्धक बनाउन नपाइने र महिलाविरुद्ध धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोबैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषण गर्न नहुने, त्यस्तो कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुने र पीडितले कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हकको सुनिश्चितता समेत गरेको हुँदा बाल विवाह अन्त्यका लागि सबै तहका सरकारले प्राथमिकताकासाथ नीति तथा कार्यक्रम बनाई सम्बोधन गर्न जरूरी छ। यसका साथै नेपालले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा जनाएका प्रतिवद्धता पूरा गर्नका लागि पनि स्थानीय तहदेखि नै बाल-विवाह अन्त्य गर्ने सम्बन्धमा एक स्पष्ट रणनीति र कार्ययोजनाको आवश्यकता छ।

मुलुकभित्र बाल-विवाह भौगोलिकता र समुदाय अनुसार फरक फरक स्वरूपमा विद्यमान छ। गौर नगरपालिकामा पनि बाल-विवाह धेरै वर्ष पहिलेदेखि नै प्रचलनमा छ। नीतिगत, कानूनी र शिक्षा सचेतना लगाएतका विभिन्न प्रयासहरूबाट विगतको तुलनामा बाल-विवाहमा केही कमी आएको भए तापनि समग्रमा यो समस्या अझै गम्भीर रूपमा विद्यमान छ। सामान्यतया: समुदाय विशेषको सामाजिक परम्परा; छोरीलाई अर्काको सम्पत्ति ठान्ने सोच; राम्रो केटा पाएको बेलामा दिई हालौं भन्ने अभिभावकको मनोबृत्ति; सानैमा कन्यादान दिएमा पुण्य कमाउन पाइने धार्मिक मान्यता र विश्वास परिवारको कमजोर आर्थिक अवस्था; लाई परिवार र समाजले सहजरूपमा नलिनु, बेरोजगारी गुणस्तरीय शिक्षा र चेतनाको अभाव, किशोरावस्थाको प्रेम सम्बन्ध (विशेषगरी अन्तरजातिय प्रेम), लैङ्गिक भेदभाव आदिले बाल-विवाहलाई प्रोत्साहन गरिरहेको छ। साथै समाजमा महिला र किशोरी असुरक्षित हुनु किशोरीहरूको शिक्षाका लागि परिवारबाट लगानी कम हुनु, बालबालिकाले बीचैमा विद्यालयको पढाई छाड्नु पर्ने बाध्यता रहनु, आधुनिक सञ्चार प्रविधि र सामाजिक सञ्जालको प्रभावमा पर्नु किशोरकिशोरीका भावनाको घरपरिवारमा उपेक्षा हुनु; किशोरीका आधारभूत आवश्यकताहरूको परिपूर्ति नहुनु; साथीसंगीको लहलहैमा लाग्नु, उचित अभिभावकत्व तथा मार्गदर्शन नहुनु, किशोरकिशोरीलाई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा पर्याप्त मात्रामा नदिइनु र ती सेवाहरू सहज उपलब्ध नहुनु, बालविवाहबाट स्वास्थ्य, शिक्षा, आयआर्जन, व्यक्तित्व विकास लगायत जीवनमा पार्ने नकारात्मक असरका बारेमा जानकारी नहुनु, कानूनी व्यवस्थाका बारेमा जानकारी नहुनु, अरूको प्रलोभन, करकाप वा डर धम्कीमा पर्नु, बाल विवाह कानूनले अपराध मानेको भए तापनि कानूनी कारवाही गर्नुको बदला समाजमा बालविवाहलाई सामान्य रूपमा लिई स्वीकार गरिनु लगायतका कारण कतिपय अवस्थामा अभिभावकले नै बालविवाह गराउने र बालबालिकाहरू स्वयम भागेर विवाह गर्ने गरेको पाइएको छ।

बाल-विवाहका कारण बालिकाहरू आधारभूत हक अधिकारबाट बञ्चित हुने मात्र होइनन्, उनीहरू आफ्नो भविष्य बनाउने, सहभागी हुने र निर्णय लिने अधिकारबाट पनि बञ्चित छन्। साथै, बाल-विवाहमा परेका विशेष गरी धेरैभन्दा धेरै किशोरी तथा महिलाहरू जीवनमा प्रतिकूल यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, घरेलु हिंसा, बहुविवाह, लैङ्गिक हिंसा, आत्महत्या र मानव बेचबिखन जस्ता दुष्परिणामहरू भोग्न बाध्य छन्। बाल-विवाह बहुपक्षीय सरोकारको विषय भएको हुँदा स्थानीय तह, विकास साझेदार, नागरिक समाज, गैर सरकारी संस्था र सरोकारवाला निकायहरूबीच समन्वय र सहकार्यको आवश्यकता रहेको छ। नेपालले विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूमा जनाएको प्रतिवद्धता र दिगो विकास लक्ष्यअनुरूप सन् २०३० सम्ममा बाल-विवाह अन्त्य गर्नु

नगरपालिकाको पनि दायित्व हो। त्यसैले यस नगरपालिकालाई बाल-विवाह न्यूनीकरण गर्नका लागि, बाल-विवाह अन्त्यका लागि रणनीतिक कार्ययोजना तर्जुमा गरिएको छ।

श्याम प्रसाद
नगर नगरपालिका
गौर, गौर, कैलाली

७. रणनीतिक कार्ययोजनाका सिद्धान्तहरू

देहायका सिद्धान्तका आधारमा यो रणनीतिक कार्य योजना तर्जुमा गरिएको छः

- (क) **भेदभाव रहितः** यो रणनीति कार्ययोजना कार्यान्वयनको सिलसिलामा विशेषगरी बालबालिकामाथि जातजाति, लिङ्ग, वर्ण, आर्थिक, सामाजिक, शारीरिक स्थिति वा भौगोलिक अवस्थितिका आधारमा भेदभाव गरिने छैन।
- (ख) **बालबालिकाको सर्वोत्तम हितः** यो रणनीति कार्ययोजनाले बाल-विवाह अन्त्य गर्ने सवालहरूमा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई सर्वोपरी राख्दछ।
- (ग) **शून्य सहनशीलताः** यो रणनीति कार्ययोजनाले बाल-विवाहको सवालमा शून्य सहनशीलताको सिद्धान्तलाई अङ्गीकार गर्दछ।
- (घ) **किशोरकिशोरीहरूको अर्थपूर्ण सहभागिताः** यो रणनीति कार्ययोजनाको सफल तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि जसको सरोकार उसको आवाज भन्ने सिद्धान्तलाई आत्मसात गर्दै विशेषगरी बालबालिका, किशोरकिशोरी र समुदायका अन्य सरोकारवालाहरूको अर्थपूर्ण सहभागितालाई महत्व दिन्छ।
- (ङ) **पुरुष तथा बालकहरूको संलग्नताः** यो रणनीति कार्ययोजनाको सफल तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि पुरुष तथा बालकहरूको सक्रिय संलग्नता अपरिहार्य छ भन्ने मान्यता राख्दछ।
- (च) **पीडित र प्रभावितको संरक्षणः** यो रणनीति कार्ययोजनाले विशेष गरी करकापमा परी बाल-विवाहबाट प्रभावित बनेका, बाल-विवाहका कारण हिंसामा परेका र बाल-विवाहको जोखिममा रहेका किशोरीहरूको संरक्षण गरी सुरक्षाको प्रत्याभूति दिलाउनु पर्ने र आत्मसम्मानपूर्ण व्यवहार गर्नुपर्ने विषयलाई उच्च प्राथमिकता दिन्छ।
- (छ) **न्यायमा पहुँच तथा द्रुत न्यायः** यो रणनीति रणनीति कार्ययोजनाले बाल-विवाहबाट प्रभावितहरूका लागि द्रुत न्यायको सिद्धान्त अनुसार न्याय दिलाउने मान्यतालाई प्राथमिकतामा राख्दछ।
- (ज) **साझेदारिता र सहकार्यः** यो रणनीति कार्ययोजनाको सफल र प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तह, गैरसरकारी संस्थाहरू राजनीतिक, सामाजिक तथा धार्मिक क्षेत्रका अगुवाहरूसँगको समन्वय, साझेदारिता र सहकार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ।
- (झ) **परिवर्तनको सिद्धान्तः** यो रणनीति कार्ययोजनाले लैङ्गिक विभेद र हानीकारक परम्पराका उपजका रूपमा रहेको बाल-विवाहको अन्त्यका लागि लैङ्गिकता, जातियता, सामाजिक-आर्थिक दूरावस्था र उत्पत्तिका आधारमा हुने भेदभावलाई अन्त्य गर्न जरूरी रहेको र यसको लागि सामाजिक मूल्य मान्यता, सोच र व्यवहारमा परिवर्तन आवश्यक छ भन्ने कुरामा जोड दिन्छ। यो रणनीति कार्ययोजना परिवर्तनको सिद्धान्तमा आधारित छ।

८. दूरदृष्टि

बाल-विवाह तथा लैङ्गिक हिंसा मुक्त गौर नगरपालिका ।

१३

शास्त्रु साह
नगर प्रमुख
गौर नगरपालिका
गौर, मोर, कैलाली

९. ध्येय

गौर नगरपालिकामा सरोकारवाला सरकारी निकाय तथा सामाजिक संघसंस्था सँगको सहकार्यमा किशोरकिशोरी तथा परिवारको कानूनी तथा व्यवहारिक सचेतना सहित सामाजिक, आर्थिक सशक्तिकरण गरी बालमैत्री तथा लैङ्गिक मैत्री शासन पद्धतिलाई अवलम्बन गर्दै बाल-विवाह उन्मूलन गर्ने।

१०. लक्ष्य

सन् २०२८ सम्म गौर नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा बाल-विवाहलाई पूर्ण रूपमा नियन्त्रण गरी बाल-विवाह मुक्त नगरपालिका घोषणा गर्ने ।

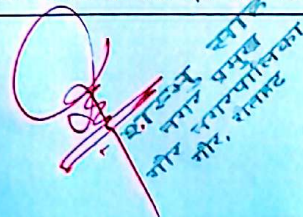
११. उद्देश्य

१. नगरपालिका अन्तर्गत बाल-विवाहको जोखिममा रहेका सबै समुदायमा शिक्षा सचेतना लगायतका रोकथामका उपायहरू अवलम्बन गरी बाल-विवाहको दरलाई शून्यमा झार्ने।
२. नगरपालिका क्षेत्रमा समुदायमा आधारित निगरानी प्रणालिलाई सुदृढ तुल्याई बाल-विवाह विरुद्ध शून्य सहनशिलता सहित स्व-सक्रिय सम्बोधन प्रणालीको निर्माण गर्ने।
३. नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा बाल-विवाह निषेध गर्ने वर्तमान कानूनको परिपालनालाई प्रभावकारी बनाई बाल-विवाह पूर्ण रूपमा नियन्त्रण गर्ने र बाल-विवाहका पीडितहरूको न्यायमा पहुँच वृद्धि गर्ने।
४. बाल-विवाहबाट पीडित/प्रभावित भएका र बाल-विवाहको जोखिममा रहेका बालबालिका विशेषतः बालिकाहरूको संरक्षण गर्दै लक्षित सेवा, सुविधा तथा अवसरमा उनीहरूको सरल तथा सहज पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने।
५. पालिकामा सबै सरकारी निकाय, राजनीतिक दल, विद्यालय व्यक्ति, परिवार र समुदाय, नागरिक समाज, निजी क्षेत्र एवं संघस्थाहरूसँगको समन्वय, सहयोग र साझेदारीतालाई प्रवर्द्धन गर्नुका साथै अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रक्रियालाई सुदृढ पार्दै बाल-विवाह अन्त्य गर्ने अभियानलाई व्यापकता दिने।

१२. रणनीति तथा कार्यनीति

उपरोक्त उद्देश्य हासिल गर्नका लागि देहाएका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिने छः

रणनीति		कार्यनीति	
१. बालविवाह न्युनिकरण सम्बन्धी रणनीति/कार्यनीति			
१.	नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा बाल-विवाह बारे स्थिति अध्ययन	१.१	बाल-विवाह, दाइजो, महिनावारी हुँदा गरिने भेदभाव लगायतका हानीकारक परम्परागत अभ्यास एवं बाल-विवाहका कारण र त्यसबाट

- श्री. रमेश प्रमुख
नगर प्रमुख
गौर नगरपालिका
गौर, कैलाली

	र विश्लेषण गरी तथाङ्क प्रणालीको विकास गर्ने।	परिवारमा परेका सामाजिक, आर्थिक एवं स्वास्थ्य असरहरूबारे अध्ययन विश्लेषणसहितको नगरपालिकास्तरीय आधाररेखा (Baseline) तयार पारी आवधिक रूपमा अद्यावधिक गर्ने व्यवस्था गरिने छ।
		१.२ बाल-विवाहको अद्यावधिक स्थिति प्रतिवेदनलाई सरोकारवाला निकायमा कार्यान्वयनको लागि सम्प्रेषण गरिनेछ।
२।	नगरपालिका क्षेत्रका सबै समुदायमा बाल-विवाह तथा हानीकारक परम्परागत अभ्यास अन्त्यका लागि शिक्षा सचेतना जगाउने।	२.१ नगरपालिकाको सबै टोल र समुदायमा टोल विकास समिति, महिला निगरानी समूह, बालक्लब, युवा क्लब तथा किशोरकिशोरी समूह गठन गरी बाल-विवाह र हानिकारक अभ्यास विरुद्ध व्यापक रूपमा सामाजिक अभियान सञ्चालन गरिनेछ।
		२.२ नगरपालिकामा बाल बिवाह र हानिकारक अभ्यास अन्त्यका लागि राजनीतिक दल, संचार माध्यम, पेशागत संघसंस्था र व्यापार व्यवसायीहरूद्वारा हस्ताक्षरित सार्वजनिक प्रविद्धताका बारे व्यापक प्रचार प्रसार गरी सबैको साझेदारितामा सचेतनाका विभिन्न अभियानहरू सञ्चालन गरिनेछ।
		२.३ बाल बिवाह निषेधसम्बन्धी कानूनी प्रावधानहरूबारे स्थानीय भाषामा समेत प्रचारसामग्री निर्माण गरी नगर क्षेत्रमा आम सञ्चारका माध्यम मार्फत प्रचारप्रसार गरिनेछ।
३।	नगरपालिका अन्तर्गत सबै विद्यालय, कार्यालयहरू, धार्मिक संस्थाहरू लगायत सम्पूर्ण भौतिक संरचनाहरूमा बालमैत्री र लैङ्गिकमैत्री वातावरण निर्माण गर्ने।	३.१ बाल-विवाह अन्त्यको लागि सबै विद्यालय, कार्यालयहरू, धार्मिक संस्थाहरू लगायत सम्पूर्ण भौतिक संरचनाहरूमा बालमैत्री एवं लैङ्गिकमैत्री मापदण्ड तयार गरी क्रमिक रूपमा लागू गरिनेछ।
		३.२ आधारभूत र माध्यामिक तहको सबै विद्यालयहरू, बालक्लब, युवाक्लब, विभिन्न समितिहरूमा बाल-विवाह, दाइजो जस्ता कुप्रथा, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार सम्बन्धी विषयमा व्यापक प्रचारप्रसार गरिनेछ।
		३.३ विद्यालयहरूमा बाल-विवाहका कारण महिला तथा किशोरीहरूको यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्यमा पर्ने नकारात्मक असरका साथै बृहत यौनिकता र प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा (Comprehensive Sexuality and Reproductive Health education) बारे खुलेर पठन- पाठन र छलफल गर्ने गराउने वातावरण तयार गरिनेछ।
४।	गैर सरकारी संस्थाहरूको सहयोगमा सबै वडाहरूमा बाल-विवाहको जोखिममा रहेका विद्यालय बाहिरका किशोरकिशोरीहरूको सशक्तिकरण गरी बाल-विवाहविरुद्ध परिचालन गर्ने।	४.१ सबै समुदायमा विद्यालय बाहिरका बालबालिकाहरू, किशोरकिशोरीहरू र युवाहरूलाई समुदायमा आधारित बाल क्लब, किशोरी क्लब र युवा क्लबमा आवद्ध गराई बाल-विवाहविरुद्ध विभिन्न अभियानहरूमा सरिक गराइनेछ।
		४.२ वडास्तरमा किशोरी सूचना केन्द्र स्थापना गरी लैङ्गिक सचेतनाका साथै बाल-विवाह, हानीकारक परम्परा, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्यबारे सचेतना फैलाइने छ।

 प्रमुख प्रमुख
 नगर प्रमुख
 नगर प्रमुख

		४.३	विद्यालय बाहिरका सबै समुदायका किशोरीहरूलाई लक्षित गरी अनौपचारिक शिक्षा, बैकल्पिक शिक्षासँग आवद्ध गरी शिक्षामा पहुँच स्थापित गरिनेछ।
५.	बाल-विवाह अन्त्यका लागि वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिको सक्रियतामा पारिवारिक संरक्षण तथा सकारात्मक अभिभावकत्वलाई प्रवर्द्धन गर्ने।	५.१	बाल-विवाह विरुद्ध अभिभावकलाई लक्षित गरी छोराछोरीबीच विभेद रहित ढङ्गले बालबालिकाहरूको हेरचाह, स्याहार, शिक्षा एवं किशोरावस्थाको यौनिकता आदि विषयलाई समेटेी सकारात्मक अभिभावकीय शिक्षा (Positive Parenting Education) सञ्चालन गरिनेछ।
		५.२	बाल बिवाहलाई निरूत्साहित गर्न विशेष पारिवारिक संरक्षण तथा मानवीय सम्बन्ध प्रवर्द्धन सम्बन्धि कार्यहरू गरिनेछ।
		५.३	वडाहरूमा आर्थिक रूपमा विपन्न तथा सामाजिक रूपमा सीमान्तकृत परिवारका बालिकाहरूलाई अनिवार्य शिक्षामा जोड दिई बाल बिवाह नगर्ने शर्तमा विद्यालय तथा मदरसामा विशेष गरी छात्राहरूको बीचमा पढाई छाड्ने प्रवृत्तिलाई निरूत्साहित पारी उनीहरूलाई विद्यालयमा टिकाई राख्न विभिन्न योजना (कापीकलम, विद्यालयको पोशाक, झोला, खाजा लगायत विभिन्न सहायता, २० वर्षसम्म बालिका वीमाको नीति आदि) कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।

२. समुदायमा आधारित सम्बोधनसम्बन्धी रणनीति/कार्यनीति

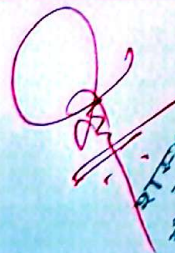
६.	बाल-विवाह अन्त्यका लागि सबै वडाहरूमा वयस्क, युवा, शिक्षक, धर्मगुरु/पुरेत, राजनीतिक दल, नागरिक समाज र निजी क्षेत्रसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।	६.१	समुदायहरूमा धर्मगुरुहरूको सञ्जालमार्फत लैङ्गिक समानता कायम गर्ने र बाल-विवाह अन्त्य गर्नेसम्बन्धी कानूनी शिक्षा, बाल-विवाहबाट पर्ने नकारात्मक सामाजिक आर्थिक प्रभाव र स्वास्थ्य प्रतिकुलताबारे धर्मगुरुहरूलाई प्रशिक्षण दिई परिचालन गरिनेछ।
		६.२	राजनीतिक दलका नेता, शिक्षक, धर्मगुरु/पुरेत, ज्योतिष, पण्डित, धामी-झाँक्री, लामा, पास्वर लगायत समुदायमा अग्रणी भूमिकामा रहेका व्यक्तिहरूसँग बाल-विवाहका नकारात्मक असरहरूबारे सम्वाद गरी पैरवी गरिनेछ।
		६.३	समुदायस्तरमा बाल-विवाह रोकथाममा अगुवा भूमिका खेलेका व्यक्तिहरूको पहिचान गरी समुदायका विभिन्न सञ्जालहरूमा अग्रणी अभियन्ता (champion) को रूपमा सहभागी गराई सार्वजनिक समारोहहरूमा सम्मान गरिनेछ।
७.	वडाहरूमा बालअधिकार समिति, समुदायमा आधारित निगरानी प्रणालीको सुदृढीकरण गरी टोल विकास संस्था लगायत समुदायमा आधारित संस्थाहरूमार्फत जोखिम समुदायमा पारिवारिक भेटघाट	७.१	सबै वडाका टोलहरूमा बाल-विवाह र हानीकारक अभ्यास विरुद्ध स्व-सक्रिय सम्बोधन (pro-active intervention) का लागि समुदाय-प्रहरी साझेदारी कार्यक्रमलाई सुदृढ बनाइनेछ।
		७.२	समुदाय-प्रहरी साझेदारी कार्यक्रम मार्फत बाल-विवाह हुन लागेको परिवारमा पारिवारिक भेटघाट, सल्लाह र परामर्श (family visit, mentoring and counseling) द्वारा बाल-विवाहलाई रोकथाम

(Handwritten signature and stamp)
 नेपाल सरकार
 स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग
 काठमाडौं

	र परामर्शलाई व्यापकता दिने।	गरिनेछ।
		७.३ समुदाय-प्रहरी साझेदारी कार्यक्रम मार्फत बाल-विवाहलाई रोकथाम, निषेध र प्रतिबन्धका लागि समुदायमा Rapid Response Team परिचालन गरी अग्रिम चेतावनी दिने पद्धति (early warning system) को विकास गरिनेछ।
		७.४ सबै टोल र समुदायमा बालविवाह तथा हानिकारक परम्परा विरुद्ध बालअधिकार समिति, टोल विकास संस्थालाई निगरानी तथा खवदारी गर्ने संयन्त्रको रूपमा प्रभावकारी बनाइने छ र महिला सहकारी, आमा समूह, महिला निगरानी समूह, बालकलब, युवा क्लब र किशोरी समूह समेतलाई पारिचालनलाई व्यापकता दिइनेछ।
३. कानूनी कारवाहीसम्बन्धी रणनीति/कार्यनीति		
८.	बाल-विवाह विरुद्ध सरल र प्रभावकारी उजुरी संयन्त्रको व्यवस्थापन गर्ने।	८.१ नगरपालिकाको न्यायिक समिति र प्रहरी कार्यालय वडाकार्यालय तथा विध्यालयहरूमा बाल-विवाहविरुद्ध सरल र प्रभावकारी उजुरी संयन्त्र निर्माण गरिनेछ।
		८.२ बाल-विवाहविरुद्ध स्वतःस्फूर्त (suo moto) कारवाहीका लागि प्रहरी परिचालन गर्न प्रहरी कार्यालयसँग समन्वय गरिनेछ।
९.	बाल-विवाह अन्त्यसम्बन्धी नीति कानूनको कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने।	९.१ बाल-विवाह निषेधसम्बन्धी राष्ट्रिय कानून, नीति, कार्ययोजना दिगो विकास लक्ष्य र CEDAW Committee को सुझावबारे नगरपालिका क्षेत्रभित्रका सबै सरोकारवालाहरूलाई जागरूक बनाइनेछ।
		९.२ बाल-विवाह अन्त्यसम्बन्धी नीति कानून कार्यान्वयनबारे सरल भाषामा कार्यविधि निर्माण गरी, जनप्रतिनिधि, न्यायिक समिति, बालअधिकार समितिका पदाधिकारीहरू र प्रहरी लगायत कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायका कर्मचारीहरूलाई प्रशिक्षण दिइनेछ।
४. संरक्षणसम्बन्धी रणनीति/कार्यनीति		
१०.	नगरपालिका क्षेत्रमा बाल-विवाहबाट प्रभावित एवं बाल-विवाहको जोखिममा रहेका बालबालिकाहरूको संरक्षण गर्ने।	१०.१ बाल-विवाहका प्रभावितहरूका लागि आवश्यक बैकल्पिक हेरचाह तथा संरक्षण सेवा प्रवाह गर्न स्थानीय बाल अधिकार समितिलाई सक्रिय रूपमा परिचालन गरिनेछ।
		१०.२ बाल-विवाहबाट प्रभावित बालबालिकाहरूलाई कानूनी हक एवं उपचार सम्बन्धी परामर्श, कानूनी सहायता, मनोविमर्श, सीप विकास तालिम र आय आर्जन लगाएतका सहायतासम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी सामाजिक तथा आर्थिक सशक्तिकरण गरिनेछ।

स्वास्थ्य
नगर प्रमुख
नगर प्रमुख
नगर प्रमुख

		१०.३	बाल-विवाहको रोकथाम गर्न सहयोग गर्ने र बाल-विवाह गर्न नचाहने बालबालिकाहरूको सुरक्षाको भरपर्दो व्यवस्था गरिनेछ।
५. सहकार्य/साझेदारीता र अनुगमन/मूल्याङ्कनसम्बन्धी रणनीति/कार्यनीति			
११.	नगरपालिका क्षेत्रमा कार्यरत सबै सरोकारवालाहरूसँगको सहकार्य र साझेदारीतामा बाल-विवाहविरूद्धको ऐक्यवद्धतालाई प्रोत्साहन गर्ने।	११.१	सबै सरोकारवालाहरूको सहयोग र साझेदारीतामा सबै वडाहरूमा बाल मैत्री तथा लैङ्गिक मैत्री वडा घोषणा गर्ने अभियानलाई व्यापकता दिई बाल-विवाह अन्त्य गरिनेछ।
		११.२	बाल-विवाहको रोकथामसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न, बाल-विवाहबाट पीडित प्रभावितका लागि हेरचाह तथा संरक्षण सहायता प्रदान गर्न र बाल-विवाहविरूद्ध कानूनी कारवाहीलाई सशक्त बनाउन प्रदेश तथा जिल्ला स्तरीय तथा नगर स्तरीय सरोकारवाला निकाय तथा संस्थाहरूसँगको समन्वय, सहयोग र साझेदारीतालाई प्रवर्द्धन गरिनेछ।
		११.३	वडा कार्यालयको अगुवाई र नागरिक समाजको सहयोगमा भौगोलिकता, जात-जाति, धर्म-सम्प्रदाय, सँस्कृति, परम्परा एवं आर्थिक-सामाजिक अवस्था अनुरूप समुदाय विशेषमा कायम रहेको बाल-विवाह अन्त्यका लागि समूह विशेष विधि (Cluster Approach) अवलम्बन गरिनेछ।
१२.	बाल-विवाह अन्त्य गर्ने अभियानलाई प्रभावकारी बनाउन सबै वडाहरूमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई संस्थागत गर्ने।	१२.१	सबै वडाहरूमा बाल-विवाह अन्त्यका लागि भएका प्रयासहरूको आवधिकरूपमा समिक्षा गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ।
		१२.२	बालविवाह नियन्त्रणबारे नगरपालिकास्तरमा लैङ्गिक खण्डीकृत तथ्याङ्कको संकलन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने संयन्त्रको विकास गरिनेछ।
		१२.३	वडा समितिहरू अन्तर्गत अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका नतिजा एवं असल अभ्यासबारे समिक्षा गर्ने र समुदायलाई सुसूचित गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ।
		१२.४	बाल-विवाह अन्त्यका लागि एक वडाले सुरु गरेको असल अभ्यासलाई अरू वडाहरूमा क्रमशः विस्तार गरिनेछ।
		१२.५	बालविवाह अन्त्य गर्नको लागि अनिवार्य रूपमा वडा कार्यालयहरूबाट सिफारिस लिनुपर्ने कार्यलाई सक्रियताका साथ कार्यान्वयन गरीनेछ । सिफारिसको लागि निवेदकले दुलहा दुलहीको नेपाली नागरीकता प्रमाणपत्र पेश गर्ने व्यवस्था लागु गरीनेछ साथै विवाहको कार्ड छपाउँदा दुलहा दुलहीको जन्ममिति उल्लेख गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गरीनेछ ।

 प्रमुख प्रमुख
 नगर प्रमुख
 नगर प्रमुख
 नगर प्रमुख

१३. कार्ययोजना तथा श्रोत व्यवस्थापन

गौर नगरपालिका क्षेत्रमा बाल-विवाह अन्त्यका लागि उपरोक्त रणनीति तथा कार्यनीतिका आधारमा यो रणनीतिक कार्ययोजना तयार पारिएको छ। यस रणनीतिक कार्ययोजनाको कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकालाई युनिसेफ नेपालबाट प्राप्त बजेटबाट प्राथमिकताका साथ यस क्षेत्रमा क्रियाशील संघसंस्थाहरू, विकास साझेदारहरू, राजनीतिक दल, निजी क्षेत्र, सञ्चार क्षेत्र लगायत सबै सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गर्नुका साथै प्रदेश तथा जिल्ला स्तर र नगर स्तरका कार्यालयहरूसँग समेत समन्वय गरी आर्थिक श्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ। यस कार्ययोजनाको कार्यान्वयनमा निम्नानुसारका सरोकार एवं साझेदारहरूबाट वित्तिय तथा प्राविधिक सहयोग प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ ।

- नेपाल सरकार, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय लगायत संघीय तहका निकायहरू,
- मधेश प्रदेश सरकार, कानून, मन्त्रालय महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय लगायत प्रदेश तहका सरकारी निकायहरू,
- जिल्ला प्रशासन कार्यालय रौतहट
- जिल्ला समन्वय समिति रौतहट,
- जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, रौतहट,
- जिल्ला शिक्षा समन्वय इकाई, रौतहट,
- अन्तर्राष्ट्रिय विकास साझेदारहरू (अन्तर्राष्ट्रिय जनसंख्या कोष, अन्तर्राष्ट्रिय बाल बचाउ कोष लगायत बालबालिकाको क्षेत्रमा कार्यरत अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू),
- गैरसरकारी संस्थाहरू,
- सामुदायिक बन उपभोक्ता महासंघ समुह,
- गौर नगर उद्योग बाणिज्य संघ वा सबै किसिमका व्यवसायी तथा संघहरू
- पत्रकार महासंघ रौतहट,
- नेपाल बार एसोसिएसन, जिल्ला बार इकाई,
- निर्माण व्यवसायी संघ रौतहट,
- नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, उपशाखा गौर,
- नगरका विभिन्न प्रकारले प्राप्त हुने आन्तरिक श्रोतहरू,
- अन्य सरोकारवाला निकाय तथा संस्थाहरू।

१४. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

यो रणनीतिक कार्ययोजनाको कार्यान्वयनको सिलसिलामा गौर नगरपालिकाले देहाय अनुसारको व्यवस्था गर्नेछः

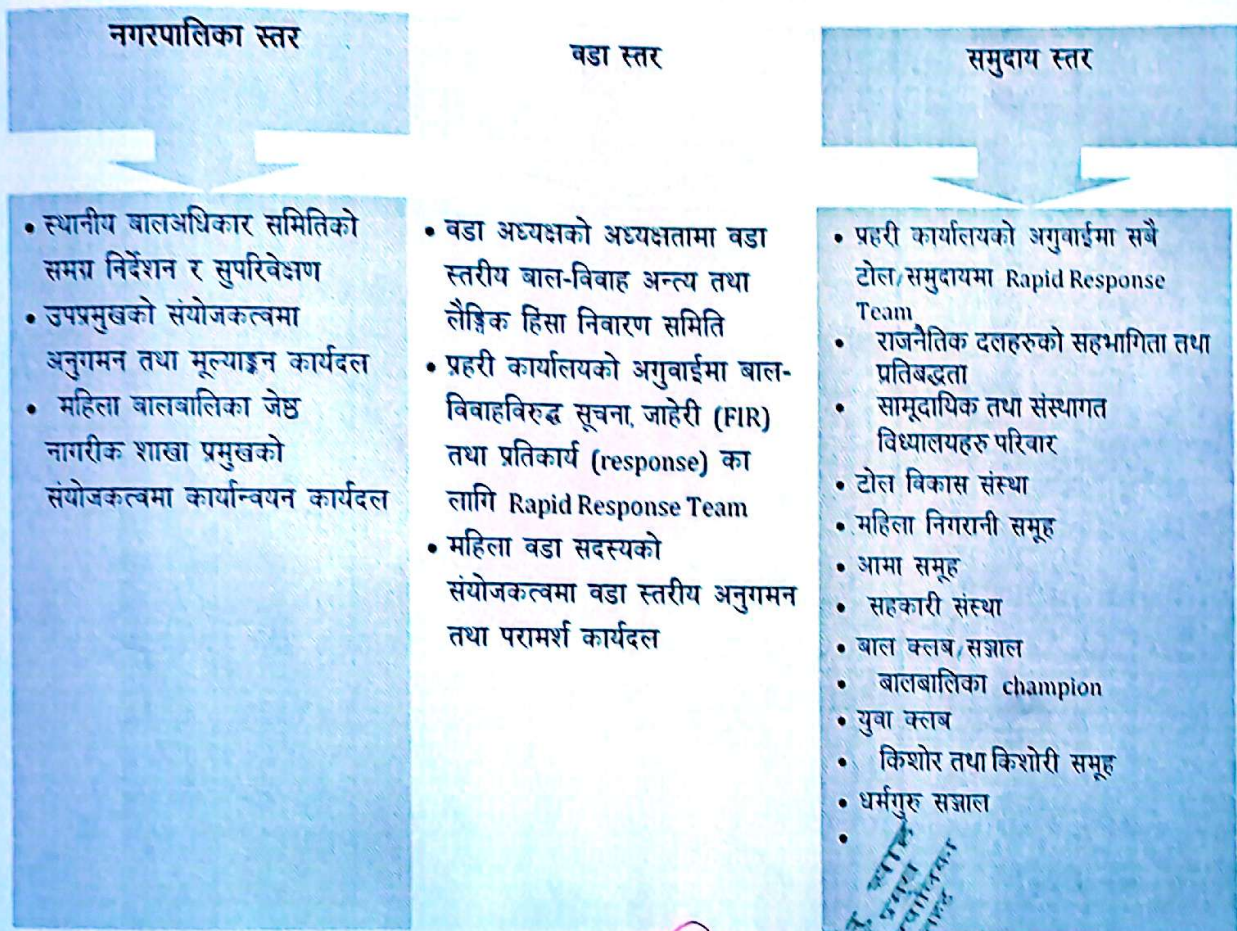
- नगरपालिकाका सबै वडाहरूबाट बाल-विवाह र लैङ्गिक हिंसा नियन्त्रण सम्बन्धी खण्डीकृत तथ्याङ्क संकलन गर्नका लागि प्रभावकारी लैङ्गिक उत्तरदायी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्रको स्थापना गर्ने। साथै कार्ययोजनामा उल्लेख भएअनुसारका क्रियाकलाप, श्रोत साधन परिचालन लगायत अनुगमन तथा मूल्यांकन कार्यमा नगरपालिकाले नेतृत्वदायी र समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने।
- नगरपालिका र वडा कार्यालयहरू सहित कार्यान्वयन गर्ने सबै सरोकारवालाहरूलाई यो रणनीतिक कार्ययोजनाको कार्यान्वयनमा सूचक सहितको अनुगमन गर्ने विधिबारे प्रशिक्षण दिने।

गौर नगरपालिका
नगर प्रमुख
गौर, कैलाली

- यो रणनीतिक कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न सहयोगी भूमिकामा रहेका निकाय तथा संघसंस्थाहरूलाई प्रशिक्षण दिई एउटै ढाँचा (template) मा प्रतिवेदन तयार पारी पेश गर्ने परिपाटी बसाल्ने।
- बाल-विवाहबाट पीडित/प्रभावितहरू प्रति हुनुपर्ने सामाजिक तथा पारिवारिक संरक्षण र सहायताबारे वडा कार्यालयहरूको समन्वय र जवाफदेहीतामा सामुदायिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीसम्बन्धी निर्देशिका तयार गरी सरोकारवालाहरूलाई सुसूचित गर्ने।
- प्रत्येक चौमासिकमा अन्य विकास कार्यक्रमहरूको अनुगमन एवं प्रगति समिक्षा संगै यस कार्ययोजनाका कार्यक्रम/क्रियाकलाको कार्यान्वयन स्थितिबारे अनुगमन तथा प्रगति समिक्षा गर्ने।
- अनुगमनको नतिजा बारे नगरपालिकाको समिक्षा गोष्ठिमा स्पष्ट रूपमा समावेश गर्ने।
- यो रणनीतिक कार्ययोजनाको कार्यान्वयन र प्रभावकारिताबारे स्वतन्त्र परामर्शदाताहरूबाट आवधिक मूल्याङ्कन गरी गराई प्राप्त सुझावअनुसार रणनीतिक कार्ययोजनामा सुधार गर्दै जाने।
- बाल-विवाह तथा लैङ्गिक हिंसा नियन्त्रणका लागि नगरपालिकाबाट भएका समग्र प्रयासहरूबारे एकिकृत रूपमा वार्षिक प्रतिवेदन तयार पारी प्रकाशित गर्ने।

१५. संस्थागत संरचना

यो रणनीतिक कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र अनुगमनका लागि नगरपालिकाले निम्न अनुसार संरचना निर्माणमा ध्यान दिने छः

 नगरपालिका

बाल-विवाहबाट प्रभावित बाल बालिका, बाल-विवाहको क्षेत्रमा क्रियाशील व्यक्ति तथा समूहहरू, युवा क्लब, वालक्लब, किशोरी समूह, बालिका, महिला, आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पछाडि पारिएका समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू, विस्थापित, आदीवासी जनजाति, दलितका साथै लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदायहरू, कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय तथा संयन्त्रहरू, राजनीतिक दल, स्थानीय स्तरमा रहेका प्रहरी, स्वास्थ्य संस्था, विद्यालय, धर्मगुरु, नागरिक समाज, गैसस, निजी संस्था, पेशागत संस्था तथा सञ्जालहरूका साथै आवश्यकतानुसार प्रदेश सरकार, अन्य स्थानीय तह, विकास साझेदारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।

१७. जोखिम तथा न्यूनीकरण

बाल-विवाह अन्त्यसम्बन्धी प्रस्तुत रणनीति तथा कार्ययोजनाको स्वरूप बृहत् (comprehensive) भएको र बहुक्षेत्रगत सवाल (Crosscutting Issue) भएकोले यसको सफल कार्यान्वयनमा विभिन्न प्रकारका अवरोधहरू आउन सक्ने देखिन्छ। प्रमुख जोखिमहरू र न्यूनीकरणका उपायहरू देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

क्र सं	सम्भावित जोखिमहरू	जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू
१.	बालअधिकार, बालसंरक्षण, लैङ्गिक समानतासम्बन्धी अवधारणाबारे साझा बुझाईमा एकरूपता नहुने हुनाले रणनीति तथा कार्ययोजना कार्यान्वयनमा जिम्मेवार नगरपालिकामा सरोकारवालाहरूसँगबाट अपेक्षित सहयोग प्राप्त हुन नसक्ने सम्भावना छ।	<ul style="list-style-type: none"> सबै सरोकारवालाहरूमा समान बुझाईको लागि यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको बारेमा स्थानीयस्तरका सरकारी निकाय, गैरसरकारी संस्था तथा विकास साझेदारहरू बीच साझा अवधारणा, सहमति, प्रतिवद्धता, सहयोग र समन्वयका लागि नियमित रूपमा छलफल र परामर्श गर्ने।
२.	कानूनले निर्धारण गरेको विवाहको उमेरबारे समुदायमा गलत, भ्रमपूर्ण र अपर्याप्त बुझाई कायम रहँदा बाल-विवाहले सामाजिक मान्यता पाइरहेको अवस्था आफैमा एक चनौतिपूर्ण छ।	<ul style="list-style-type: none"> बाल-विवाहविरुद्धका कानूनी प्रावधान तथा उजुरी सयन्त्रको बारेमा सचेतना जगाउने उद्देश्यले हाते सामग्री तयार गरी स्थानीय सञ्चार माध्यमहरूमार्फत सचेत गराउने। बालबालिका तथा अभिभावकहरूबीच सामाजिक सम्वाद कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। सार्वजनिक यातायात लगायत धेरै मानिस आवतजावत र भेला हुने स्थानहरूमा बालविवाह विरुद्धको कानूनी व्यवस्थाबारे प्रचारप्रसार गर्ने।
३.	सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्र जताततै पुरुष प्रधान मान्यता हावी रहेको र भौतिक पूर्वाधारलाई मात्र विकास देख्ने मानसिकता व्याप्त रहेको सन्दर्भमा सामाजिक विकासको क्षेत्रमा खासगरी बालिका र महिला केन्द्रित भई कार्यक्रम र बजेट विनियोजनको दृष्टिले यो रणनीति तथा कार्ययोजना कार्यान्वयन प्राथमिकतामा नपर्न सक्छ।	<ul style="list-style-type: none"> बालविवाहविरुद्ध वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गरी बजेट व्यवस्था गर्ने। लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमा गरी यो रणनीति कार्यान्वयनका लागि बजेट विनियोजन गर्ने। गैसस, निजी तथा व्यवसायिक क्षेत्रले गर्नु पर्ने योगदानको बारेमा निर्देशिका तयार गरी लागू गर्न पहल गर्ने।

शश्वत साहि
नायक प्रमुख
नगर कार्यपालिका
गौर, गौर, कैलाल

४	नगरपालिकामा बाल-विवाह अन्त्यका लागि प्रतिवद्धता र इच्छाशक्ति सहितको दक्ष जनशक्तिको अभावमा यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयन सुस्त हुन सक्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • बाल-विवाहविरूद्धको कानूनी व्यवस्था तथा यसबाट सामाजिक, आर्थिक, व्यवसायिक र यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्यमा पार्ने प्रभावको बारेमा प्रशिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रम चलाई समुदायमा परिचालन गर्ने। • राजनीतिक दलहरूसँग यो विषयको प्राथमिकताका लागि संवाद चलाउने।
५	यो रणनीति तथा कार्ययोजना बहुपक्षीय सरोकारको विषय भएकाले कमजोर समन्वय र सहयोगका कारण यसको कार्यान्वयन अपेक्षाकृत प्रभावकारी हुन नसक्ने सम्भावना छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • विद्यालय छाडेका बालबालिकाका लागि निजी तथा व्यवसायिक संघसंस्थाहरूसँग समन्वय गरी सीप तथा क्षमता विकास र रोजगारीमूलक तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने • ग्रामीण क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर सृजना गर्ने। • बालिका विमा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने।
६	यो रणनीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति परिचालन, आर्थिक तथा अन्य स्रोत साधनको विनियोजनको कमीका साथै लैङ्गिक संवेदनशीलताको अभावमा यसले प्राथमिकता नपाउन सक्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • नगरपालिका क्षेत्रमा सबै सरोकारवाला निकायहरूमा बालअधिकार, बालसंरक्षण र लैङ्गिक सवालहरू बारे ज्ञान दक्षता सहितको जनशक्ति निर्माणमा विशेष जोड दिने। • संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, नगरपालिका र विकास साझेदारहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी स्रोत साधन परिचालन गर्ने। • नगरपालिकामा बालअधिकार र लैङ्गिक समानताबारे विज्ञ र व्यावसायिक दक्षता भएका व्यक्तिहरूको निरन्तर भेला बैठक र छलफल गराई राय परामर्श लिने र समस्या समाधान गर्ने परिपाटीको निर्माण गर्ने।

 शास्त्रमा साह
 नगर प्रमुख
 नगरपालिका
 नौद, कैलाली

	लक्ष्य बमोजिम तोकिएका राष्ट्रिय सूचकाङ्कहरू समेटी जानकारी पुस्तिका निर्माण गर्ने।					अभिलेखिकरण संख्या	रथनीति ३: नगरपालिका अन्तर्गत सबै विद्यालय, कार्यालयहरू, धार्मिक संस्थाहरूमा बालमैत्री र लैङ्गिकमैत्री वातावरण निर्माण गर्ने।
३.१	<p>बाल-विवाह नियन्त्रणका लागि देहाएका अनुसार बाल मैत्री र लैङ्गिक मैत्री अपांगमैत्री, विद्यालय शिक्षा र सरचनाको व्यवस्था गर्ने</p> <p>(क) खेलकुद र खेलकुद शिक्षक,</p> <p>(ख) बाल मनोविमर्शकर्ता,</p> <p>(ग) छात्र छात्राका लागि छुट्टै शौचालय,</p> <p>(घ) छात्राहरूको लागि सेनिटरी प्याड र व्यवस्थापन</p> <p>(ङ) बाल विवाह, लैङ्गिक हिंसा तथा बाल अधिकारका बारेमा विभिन्न किसिमका अतिरिक्त कार्यक्रमहरू (वादविवाद, हाजिरी जवाफ, प्रवचन आदि) आयोजना,</p> <p>(च) विद्यालय स्तरमा विभिन्न अभियान ("मेरो विद्यार्थी मेरो दापिल", "बाल-विवाह मुक्त विद्यालय मेरो जिम्मेवारी", "मेरो गोरव बाल मैत्री विद्यालय" आदि)।</p>	<ul style="list-style-type: none"> विद्यालय परिवार 	<ul style="list-style-type: none"> न.पा वडा गे.स.स.हरू विकास साझेदारहरू 	निरन्तर	<ul style="list-style-type: none"> सूचकहरू सहित बालमैत्री र लैङ्गिकमैत्री विद्यालय घोषणा भएको हुने, बाल-विवाह विरुद्धको आचार संहिता विद्यालयहरूमा लागू भएको हुने, विद्यालयमा बालमैत्री र लैङ्गिक मैत्री पूर्वाधारहरूको विकास र निर्माण भएको हुने, 	<ul style="list-style-type: none"> आयोजित खेलकुद, बादविवाद प्रतियोगिता लगायत विभिन्न अतिरिक्त क्रियाकलापहरू र सहभागीहरूको संख्या विद्यालयमा महिला शिक्षक तथा छात्राहरूका लागि उपलब्ध सुविधाहरू, बाल मैत्री र लैङ्गिक मैत्री विद्यालयको रूपमा घोषणा भएका विद्यालयको संख्या। विद्यालयमा भएको गुनासो व्यवस्थापन संख्या 	प्रति विद्यालय प्रति वर्ष ५० हजार
३.२	बाल-विवाह र दाइजोका कारण र परिणामहरू बारे बृहत् रूपमा पठन पाठन गर्न गराउन आधारभूत र माध्यमिक तहको शिक्षाको स्थानिय पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गर्ने।	<ul style="list-style-type: none"> न.पा. वडा शिक्षा शाखा 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यालय परिवार गे.स.स.हरू विकास साझेदारहरू 	१ वर्ष	<ul style="list-style-type: none"> आधारभूत तथा माध्यमिक तहको शिक्षाको स्थानिय पाठ्यक्रम भएको हुने, विद्यालय नर्सिगहरूलाई व्यापक रूपमा परिचालन गर्ने, स्वास्थ्य जनसंख्या र सामाजिक शिक्षा पढाउने शिक्षकहरूलाई बृहत् योनिक्ता र प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षाबारे प्रशिक्षण दिईको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> निर्णय पुस्तिका स्थानिय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक 	५ लाख
३.३	बाल-विवाहका कारण महिला तथा किशोरीहरूको यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्यमा पर्ने नकारात्मक असरका साथै बृहत् योनिक्ता र प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा (Comprehensive Sexuality and Reproductive Health Education) बारे शिक्षकहरूलाई प्रशिक्षण दिई					<ul style="list-style-type: none"> तालिम प्राप्त शिक्षकहरूको संख्या विद्यालय नर्सिगहरूको संख्या 	

संस्थापक
डा. वि. प्र. शर्मा

(Handwritten Signature)

गर्ने,	विकास साझेदारहरू	निरन्तर	संख्या, रिपोर्टिङ्ग,	हजार
४.२ प्रत्येक वडामा किशोरी सूचना केन्द्र स्थापना गरी बाल-विवाह विरूद्ध लैङ्गिक सचेतना जगाउने,			<ul style="list-style-type: none"> मिडिया रिपोर्टिङ्ग, स्थापित सूचना केन्द्रको संख्या, सूचना केन्द्रमा उपस्थित किशोरीहरूको संख्या। 	प्रति सूचना केन्द्र प्रति वर्ष १० हजार
४.३ विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई समुदायमा आधारित बाल क्लब, युवा क्लबमा आवद्ध गराई बाल-विवाह विरूद्ध विभिन्न अभियानहरूमा सरिक गराउने,			<ul style="list-style-type: none"> सबै वडाहरूमा समुदायमा आधारित बाल क्लब तथा युवा क्लब गठन भएको हुने, समुदायका बालबालिकाहरू बालक्लब, युवाक्लबमा आवद्ध भएको हुने, 	प्रति वडा प्रति वर्ष १ लाख
४.४ सबै वडाहरूमा किशोरकिशोरी समूहलाई लैङ्गिक समानता, बाल अधिकार, जीवन उपयोगी शिक्षा, दौतरी शिक्षा, रुपान्तरण सेसन र सीपमूलक शिक्षा प्रदान गरी बाल-विवाह विरूद्ध नेतृत्व र क्षमता विकास गर्ने,			<ul style="list-style-type: none"> प्रशिक्षण कार्यक्रमको संख्या लाभान्वीत किशोरकिशोरीको संख्या, मिडिया रिपोर्टिङ्ग, 	प्रति समूह प्रति वर्ष ५० हजार
४.५ समुदायमा बाल विवाह नियन्त्रणका लागि सहयोगी हुने सूचना तथा सचेतना फैलाउन उदाहरणीय कार्य गर्ने (role model) किशोरकिशोरीलाई भूमिका दिई सरोकारवाला संस्थाहरूको क्षमता विकास गर्ने,	<ul style="list-style-type: none"> किशोर किशोरी समूह गै.स.स.हरू विकास साझेदारहरू 	<ul style="list-style-type: none"> गै.स.स.हरू मार्फत उदाहरणीय कार्य गर्ने (role model) किशोरकिशोरीको पहिचान भएको हुने, समुदायका किशोरकिशोरीहरू अगुवा किशोरकिशोरीबाट सुसूचित भएको हुने, 	<ul style="list-style-type: none"> लाभान्वीत किशोरकिशोरीको संख्या 	प्रति समुदाय प्रति वर्ष ५० हजार
४.६ विद्यालय बाहिरका किशोरीहरूलाई लक्षित गरी औपचारिक अनौपचारिक शिक्षा प्रदान गर्ने,			<ul style="list-style-type: none"> औपचारिक अनौपचारिक शिक्षासम्बन्धी अध्ययन निर्णय पुस्तिका कक्षामा आवद्ध र लाभान्वीत किशोरीहरूको संख्या 	प्रति समुदाय प्रति वर्ष १ लाख

रणनीति ५: बालविवाह अन्त्यका लागि वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिको सक्रियतामा पारिवारिक संरक्षण तथा सकारात्मक अभिभावकत्वलाई प्रवर्द्धन गर्ने।

५.१	बाल विवाह विरुद्ध सबै वडामा सकारात्मक अभिभावकीय शिक्षा (Positive Parenting Education) सञ्चालन गर्ने।	वडा समिति	गै.स.स.हरू विकास साझेदारहरू	निरन्तर	गै.स.स.हरूको सहयोगमा समुदायमा सकारात्मक अभिभावकत्वसम्बन्धी प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने,	सकारात्मक अभिभावकत्वसम्बन्धी प्रशिक्षण पुस्तिका प्रशिक्षणबाट लाभान्वीत अभिभावकहरूको संख्या	प्रति वडा प्रति वर्ष २ लाख
५.२	बाल विवाहलाई निरूत्साहित गर्ने विशेष पारिवारिक संरक्षण तथा मानवीय सम्बन्ध प्रवर्धन निर्देशिका वनाई लागू गर्ने।	न.पा.		१ वर्ष	गै.स.स.हरूको सहयोगमा पारिवारिक संरक्षण तथा मानवीय सम्बन्ध प्रवर्धन निर्देशिका निर्माण भई लागू भएको हुने, निर्देशिकाबारे अभिमूखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने,	वितरित निर्देशिकाको संख्या, अभिमूखीकरण कार्यक्रमको सहभागी संख्या,	प्रति वडा प्रति वर्ष १ लाख
५.३	बाल-विवाहको जोखिममा रहेका परिवारहरूमा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू, सामाजिक परिचालकहरू र परामर्शदाताहरू परिचालन गरी सल्लाह र परामर्श दिने।			निरन्तर	समुदायमा तालिम प्राप्त सामाजिक परिचालक तथा मनोपरामर्शदाताहरू परिचालन भएको हुने, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूबाट समेत बाल-विवाह विरुद्ध निगरानी र परामर्श सेवा उपलब्ध भएको हुने।	परिचालित सामाजिक परिचालक तथा मनोपरामर्शदाताहरूको संख्या भेटघाट गरिएको परिवार संख्या	प्रति वडा प्रति वर्ष १ लाख

२. समुदायमा आधारित सम्बोधन सम्बन्धी रणनीतिक कार्यक्रमहरू

बाल-विवाह अन्त्यका लागि सबै वडाहरूमा वयस्क, युवा, शिक्षक, धर्मगुरु/पुरेव, राजनीतिक दल, नागरिक समाज र निजी क्षेत्रसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।

६.१	धर्मगुरुहरूको सञ्चाल मार्फत बाल-विवाह निषेध सम्बन्धी कानूनी शिक्षा, बाल-विवाहबाट पर्ने नकारात्मक सामाजिक आर्थिक प्रभाव र स्वास्थ्य प्रतिकूलता बारे धर्मगुरुहरूलाई प्रशिक्षण दिने।	न.पा.	नेपाल वार जिल्ला इकाई अन्तर धार्मिक सञ्चाल गै.स.स. विकास साझेदारहरू	निरन्तर	धर्मगुरुहरूका लागि प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने, धर्म विशेषको जानकारी सहितको पैरवीपत्र तयार भएको हुने, धर्मगुरुहरूबाट असल अभ्यासबारे समुदायमा प्रवचन सम्पन्न भएको हुने।	प्रशिक्षण कार्यक्रममा सहभागी धर्मगुरुहरूको संख्या, पैरवी पत्र, संवादको संख्या।	प्रति वर्ष २ लाख
६.२	अन्तर धार्मिक सञ्चाल तथा विभिन्न धर्म सम्प्रदायका धर्मगुरुहरू (महिला पुरूष) ज्योतिष, धामी झँक्रीहरूसँग बाल विवाह, दाइजो र धर्ममा विवाह सम्बन्धी मान्यता जस्ता विषयमा सम्बाद गरी पैरवी गर्ने गराउने।						

गै.स.स.हरूको सहयोगमा
समुदायमा सकारात्मक
अभिभावकत्वसम्बन्धी
प्रशिक्षण कार्यक्रम
सञ्चालन भएको हुने।

६.३	बाल-विवाह, दाइजो जस्ता हानिकारक परम्पराहरू र लैङ्गिक विभेद हटाउन उदाहरणीय योगदान पुर्याउने धर्मगुरुहरूलाई नागरिक अभिनन्दन र सम्मान गर्ने।			बाल-विवाह रोकन उदाहरणीय योगदान पुर्याउने धर्म गुरुहरूले सम्मान प्राप्त गरेको हुने।	प्रशंसापत्र र पुरस्कार प्राप्त गर्ने धर्म गुरुहरूको संख्या, मिडिया रिपोर्टिङ	प्रति वर्ष १ लाख
६.४	समुदाय स्तरमा बाल-विवाह रोकथाममा अगुवा भूमिका खेलेका बालबालिकाहरूको पहिचान गरी समुदायका विभिन्न सञ्जालहरूमा सहभागी गराउने।	गै.स.स., विकास साझेदारहरू		समुदायमा बाल-विवाह रोकन अगुवा भूमिका खेलेका बालबालिकाहरूको पहिचान भएको हुने, समुदायमा बाल-विवाहको दर नून भएको हुने, बाल-विवाह रोकथाममा सक्रिय भूमिका खेलेका अगुवा पुरुष तथा महिलाहरू सम्मानित भएको हुने।	पहिचान भएका Champion पुरुष तथा बालकहरूको संख्या सञ्जालमा सहभागी भएका पुरुष तथा बालकहरूको संख्या प्रशंसापत्र र पुरस्कार पाएको व्यक्तिहरू तथा महिलाहरूको संख्या	
६.५	बाल-विवाह रोकथाममा सफल भूमिका खेलेका पुरुष तथा महिलाहरूलाई सार्वजनिक समारोहहरूमा सम्मान गर्ने।			सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रको साझेदारितामा अभिवृद्धि भएको हुने, निजी क्षेत्रका लागि बाल-विवाह नियन्त्रण, यौन दुर्व्यवहार नियन्त्रण लगायतका आधारसंहिता र मापदण्डहरू निर्माण भएको हुने, बालश्रम विरुद्धको अभियान संचालन भएको हुने योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा, सूचनाको एक लगायतको विषयमा प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू संचालन भएको हुने।	निजी क्षेत्रको नीति तथा आचार संहिता, मापदण्डहरू प्रशिक्षण कार्यक्रम र सहभागि संख्या अनुगमन प्रतिवेदन बालश्रममुक्त व्यवसायहरूको विवरण	रु १० लाख
६.६	निजी क्षेत्रका उद्योग, व्यवसाय, कम्पनी तथा कलकारखानाहरूको तर्फबाट व्यावसायिक सामाजिक उत्तरदायित्व (Corporate Social Responsibility) अन्तर्गत सेवाप्रदायक निकाय वा संस्थाहरू सँगको साझेदारिता कार्यक्रम अन्तर्गत देहायका कार्यक्रम संचालन गर्न समन्वय गर्ने * (क) बाल-विवाह निषेध सम्बन्धी आचार संहिता, (ख) कार्यस्थलमा हुने यौन दुर्यवहार नियन्त्रण सम्बन्धी नीति तथा आचार संहिता, (ग) बाल-विवाह र लैङ्गिक हिंसा नियन्त्रण सम्बन्धी प्रशिक्षण, (घ) बालश्रम निषेध कार्यविधि तयार गरी लागु गर्ने । (ङ) सुचनाको एक, योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा आदि बारे कानूनी प्रावधानहरू सहितको प्रशिक्षण, मापदण्ड निर्माण, कार्यान्वयन स्थिति बारे अनुगमन।	निजी क्षेत्र व्यवसायिक संघ संस्थाहरू गै.स.स., विकास साझेदारहरू		निजी क्षेत्र सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रको साझेदारितामा अभिवृद्धि भएको हुने, निजी क्षेत्रका लागि बाल-विवाह नियन्त्रण, यौन दुर्व्यवहार नियन्त्रण लगायतका आधारसंहिता र मापदण्डहरू निर्माण भएको हुने, बालश्रम विरुद्धको अभियान संचालन भएको हुने योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा, सूचनाको एक लगायतको विषयमा प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू संचालन भएको हुने।		

संस्थापक अध्यक्ष
डा. वि. क. शर्मा
संस्थापक अध्यक्ष
डा. वि. क. शर्मा

रणनीति ७: वडाहरूमा बालअधिकार समिति तथा समुदायमा आधारित निगरानी प्रणालीको सुदृढीकरण गरी टोल विकास संस्थातगायत समुदायमा आधारित संस्थाहरूमार्फत जोखिम समुदायमा पारिवारिक भेटघाट र परामर्शलाई व्यापकता दिने।

७.१	कानून कार्यान्वयन निकाय विशेष गरी प्रहरी कार्यालयको समन्वयमा बाल विवाहबारे अग्रिम सूचना संकलन प्रणालीको विकास गर्ने,	न.पा. वडा	जि.प्र.का, तथा माताहत्तका प्रहरी कार्यालयहरू समुदायमा आधारित संघ संस्थाहरू गी.स.स विकास साझेदारहरू	निरन्तर	<ul style="list-style-type: none"> प्रहरी कार्यालयको सहयोग र समन्वयमा नगरपालिका क्षेत्रमा बाल-विवाहबारे अग्रिम सूचना प्राप्त भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> समन्वय बैठक निर्णय सूचना संकलन अभिलेख 	प्रति बैठक १० हजार
७.२	बाल विवाहबारे सूचना दिने व्यक्तिलाई पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने, गोपनीयताको सुनिश्चितता गर्ने	निरन्तर	निरन्तर	<ul style="list-style-type: none"> बाल-विवाहबारे सूचना दिने व्यक्तिलाई पुरस्कृत गर्ने पद्धतिको विकास भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> बाल-विवाह हुन लागेको बारे सूचनाको संख्या पुरस्कार पाउनेको संख्या 	<ul style="list-style-type: none"> समन्वय बैठक संख्या गोपनीयताको अधिकार बारे प्रशिक्षण र सहभागी संख्या 	प्रति व्यक्ति २ हजार
७.३	बाल विवाहको बारेमा सूचना दिने व्यक्ति तथा समुदायको गोपनीयताको अधिकार सुनिश्चित गरी प्रहरी तथा अन्य सरोकारवाला संघ संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्ने,	निरन्तर	निरन्तर	<ul style="list-style-type: none"> बाल-विवाहबारे सूचना दिने व्यक्तिको गोपनीयता र सुरक्षा सुनिश्चित गरिएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> भेटघाट गरिएको परिवारको संख्या बैठक निर्णय अग्रिम हस्तक्षेप गरिएको बाल-विवाहका घटनाको संख्या 	<ul style="list-style-type: none"> भेटघाट गरिएको परिवारको संख्या बैठक निर्णय अग्रिम हस्तक्षेप गरिएको बाल-विवाहका घटनाको संख्या 	प्रति समुदाय १ लाख
७.४	सबै वडाका सबै समुदायमा बाल विवाह विरूद्ध नेपाल प्रहरीको अप्रसरतामा समुदाय-प्रहरी साझेदारी कार्यक्रम अन्तर्गत समुदाय निगरानी प्रणाली स्थापना गर्ने,	वडा समिति प्रहरी कार्यालय	न.पा. गी.स.स विकास साझेदारहरू	निरन्तर	<ul style="list-style-type: none"> प्रहरी कार्यालयको नेतृत्वमा महिला अधिकार रक्षक समूह, महिला निगरानी समूह, बलकलब सञ्जाल, युवा क्लब, किशोर किशोरी समूहका प्रतिनिधि सम्मिलित समुदाय प्रहरी साझेदारी कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा परिचालन भएको हुने समुदायमा समुदाय निगरानी प्रणालीको माध्यमबाट बाल-विवाहका घटनाहरूमा अग्रिम हस्तक्षेप भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> समुदाय-प्रहरी साझेदारी कार्यक्रम अन्तर्गत सबै समुदायमा निगरानी राष्ट्र र तत्कालै कारबाही गर्न Rapid Response Team गठन भएको हुने बाल-विवाह विरूद्ध अग्रिम चेतावनी दिने पद्धति (Warning) 	<ul style="list-style-type: none"> गठन भएका Rapid Response Team को संख्या, परिचार भेटघाट र परामर्शको संख्या रोकथाम गरिएको बाल-
७.५	समुदाय-प्रहरी साझेदारी कार्यक्रम मार्फत बाल-विवाहलाई रोकथाम, निषेध र प्रतिक्रिया लगाउन समुदायमा Rapid Response Team परिचालन गर्ने,	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	<ul style="list-style-type: none"> समुदाय-प्रहरी साझेदारी कार्यक्रम अन्तर्गत सबै समुदायमा निगरानी राष्ट्र र तत्कालै कारबाही गर्न Rapid Response Team गठन भएको हुने बाल-विवाह विरूद्ध अग्रिम चेतावनी दिने पद्धति (Warning) 	<ul style="list-style-type: none"> गठन भएका Rapid Response Team को संख्या, परिचार भेटघाट र परामर्शको संख्या रोकथाम गरिएको बाल- 	प्रति समुदाय १ लाख

संस्थागत निगरानी प्रणालीको सुदृढीकरण गरी टोल विकास संस्थातगायत समुदायमा आधारित संस्थाहरूमार्फत जोखिम समुदायमा पारिवारिक भेटघाट र परामर्शलाई व्यापकता दिने।

	अभिमुखीकरण गर्ने।				भएको हुने <ul style="list-style-type: none"> उपरोक्त अनुसारका दस्तावेजहरूको संग्रहीतमा उल्लेख भएका बुँदाहरूबारे सरोकारवालाहरू सबैलाई जानकारी प्राप्त भएको हुने नीति कानून कार्यान्वयनका लागि कार्यविधि निर्माण भएको हुने कार्यविधिबारे कानून कार्यान्वयनका निकायहरूले प्रशिक्षण प्राप्त गरेको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> कार्यविधि प्रशिक्षित पदाधिकारीहरू, कर्मचारीहरूको संख्या। 	प्रति कार्यक्रम १ लाख
१.२	बाल-विवाह अन्त्यसम्बन्धी नीति कानून कार्यान्वयनबारे सरल भाषामा कार्यविधि निर्माण गरी, जनप्रतिनिधि, न्यायिक समिति, बालअधिकार समितिका पदाधिकारीहरू र प्रहरी लगायत कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायका कर्मचारीहरूलाई प्रशिक्षण दिने	<ul style="list-style-type: none"> कानून कार्यान्वयनका निकाय गो.स.स. विकास साझेदारहरू 					

४. संरक्षणसम्बन्धी रणनीतिक कार्यक्रमहरू

रणनीति १० र नगरपालिका क्षेत्रमा बाल-विवाहबाट प्रभावित एवं वात-विवाहको जोखिममा रहेका बालबालिकाहरूको संरक्षण गर्ने।

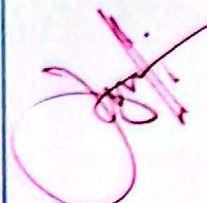
१०.१	बाल-विवाहका प्रभावितहरू लक्षित संरक्षण गृह सुधार गृह बारे मापदण्ड बनाउने	<ul style="list-style-type: none"> न.पा. 	६ महिना	<ul style="list-style-type: none"> संरक्षण गृह सुधार गृहका लागि मापदण्ड निर्माण भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> वदरभागी बाल-बालिका प्रभावितहरूलाई संरक्षण र सुधार गर्ने सम्बन्धी मापदण्ड 	१ लाख
१०.२	वेवाहक सम्बन्धलाई निरन्तरता दिन नचाहने अभिभावकको करकापमा विवाह भएका परिवारबाट उद्धार गर्नुपर्ने बालिकालाई संरक्षण दिन आवश्यकता अनुसार बाल संरक्षण गृहमा प्रेषण गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> विषयगत कार्यालयहरू कानून कार्यान्वयनका निकायहरू गो.स.स. विकास साझेदारहरू 	निरन्तर	<ul style="list-style-type: none"> बाल-बालिका पीडित प्रभावितहरूको उद्धार भई संरक्षण गृहमा प्रेषण गरिएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> परिवारबाट उद्धार गरिएका र बाल संरक्षण गृहमा प्रेषण गरिएका बालिकाको संख्या 	
१०.३	आफू खुशी विवाह गर्ने वदरभागी बालविवाहका बालबालिकाहरूलाई अदालतबाट ठहर भए अनुसार बाल सुधार गृहमा प्रेषण गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> कानून कार्यान्वयन का निकाय 	निरन्तर	<ul style="list-style-type: none"> वदरभागी बालबालिका संख्या बालबालिकाहरू बाल सुधार गृहमा प्रेषण भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> बाल सुधार गृहमा प्रेषण गरिएका बालबालिकाको संख्या 	
१०.४	बाल-विवाहका प्रभावित बालिकाहरूलाई लक्षित गरी आवश्यकता अनुसार देहायका सेवा सुविधाहरू प्रदान गर्ने बारे मापदण्ड बनाउने	<ul style="list-style-type: none"> विषयगत कार्यालयहरू कानून कार्यान्वयनका 	६ महिना	<ul style="list-style-type: none"> प्रभावित बालिकाहरूलाई लक्षित गरी प्रदान गरिने सेवा सुविधाहरूबारे मापदण्ड तयार भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> मापदण्ड प्रकाशन सेवा सहस्रता प्राप्त गर्ने प्रभावित बालबालिकाको संख्या 	२ लाख

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
 न्यायिक सेवा विभाग
 पोखरा-१

<p>१०.५</p>	<p>क) कानूनी सहायता ख) अशिक्षित ग) रक्षण होना घ) अर्थव्यवस्था अर्थव्यवस्था शिक्षा ङ) लिंग शिक्षा च) रक्षण छ) अशिक्षित ज) अर्थव्यवस्था अर्थव्यवस्था शिक्षा झ) लिंग शिक्षा ञ) अर्थव्यवस्था अर्थव्यवस्था शिक्षा</p>	<p>व.पा.</p>	<p>• कानूनी कार्यालय निकायहरू • ग.स.अ. विकास शाब्दिकारहरू</p>	<p>५ महिला</p>	<p>• सेवा प्रवाह गर्ने निकाय तथा संस्थाहरूमा परामर्शदाताको कार्यमा भएको हुने</p>	<p>• परामर्शदाता व्यवस्था गर्ने निष्पत्ति • परामर्शदाता प्रदान गर्ने निष्पत्ति • समावेशी शिक्षाको आवश्यकता परामर्शदाताहरूको प्रदान तथा प्रशिक्षण • परामर्शदाताहरूको अवगतिक प्रतिवेदन</p>	<p>• सामान्य तोकन विधि • परिचय • शिक्षा विभागीय</p>
<p align="center">५. सहकार्य/साझेदारी तथा अनुगमन-मूल्यांकनसम्बन्धी रणनीतिक कार्यक्रमहरू</p>							
<p>रणनीति ११</p>	<p>बाल-विवाहको रोकथामसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, बाल-विवाहबाट पीडित प्रभावितका लागि हेरचाह तथा संरक्षण सहायता प्रदान गर्ने र बाल-विवाहविरुद्ध कानूनी कारवाहीलाई अक्षरगत बनाउन प्रदेश तथा जिल्लास्तरीय संयोजकसद्वारा निकाय तथा संस्थाहरूसँगको समन्वय, सहयोग र साझेदारितालाई प्रवर्धन गर्ने,</p>	<p>• नाम</p>	<p>• संयोजकसद्वारा निकाय • ग.स.अ. विकास शाब्दिकारहरू</p>	<p>निरन्तर</p>	<p>• बाल-विवाह विरुद्ध संयोजकसद्वाराको प्रभावकारी संयोजित समन्वय र सहकार्य प्रवर्धन भएको हुने</p>	<p>• सामान्य तोकन विधि • परिचय • शिक्षा विभागीय</p>	<p>• सामान्य तोकन विधि • परिचय • शिक्षा विभागीय</p>

 सहकार्य/साझेदारी तथा अनुगमन-मूल्यांकनसम्बन्धी रणनीतिक कार्यक्रमहरू

१२.७	बाल-विवाह उन्मूलन अभियानमा संलग्न सबै सरोकारवालाहरू र सहयोगीहरूलाई एकरूपता कायम हुने गरी एउटै Template मा प्रतिवेदन गर्ने ढाँचा निर्माण गरी प्रशिक्षण दिने।			<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवेदनका लागि एकरूपता कायम हुने गरी तयारबिताम निर्माण भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> प्रशिक्षण कार्यक्रम र सहभागी संख्या अनुगमन प्रतिवेदन
१२.८	लैङ्गिक खण्डकृत तथाङ्क प्रणालीको विकासका लागि महिला तथा बालबालिका शाखामा जनशक्ति व्यवस्थापन गरी प्रशिक्षण दिने।			<ul style="list-style-type: none"> खण्डकृत तथाङ्क सम्बन्धी सफ्टवेयर निर्माण भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> प्रशिक्षण कार्यक्रम सहभागी संख्या
१२.९	सरकारी, गैरसरकारी र निजी क्षेत्रका सरोकारवालाहरूलाई खण्डकृत तथाङ्क प्रणालीका आधारमा प्रतिवेदन तयार पार्न लगाई महिला तथा बालबालिका शाखामा एकीकृत गर्ने।				<ul style="list-style-type: none"> परिपत्र सरोकारवालाहरूको प्रतिवेदन
१२.१०	बाल-विवाह अन्त्यसम्बन्धी कार्ययोजना र कार्यक्रम बारे आवश्यकताअनुसार विश्वहरूलाई समेत संलग्न गराई आवधिक रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने।	प्रत्येक ३ वर्ष		<ul style="list-style-type: none"> विश्वहरू समितिले कार्ययोजना रणनीतिक कार्ययोजनाको प्रभावकारिता र प्रतिफल बारे मूल्याङ्कन गरिएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> मूल्याङ्कन कार्ययोजनाको कार्यविवरण मूल्याङ्कन प्रतिवेदन
१२.११	अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाहरू र असल अभ्यासहरूलाई संचार माध्यम, वेबसाइट, पुस्तिका प्रकाशन आदि मार्फत सार्वजनिक गर्ने।	निरन्तर		<ul style="list-style-type: none"> अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाहरू सार्वजनिक भएको हुने 	<ul style="list-style-type: none"> मिडिया रिपोर्टिङ वेबसाइट जानकारी पुस्तिका प्रकाशन

 उत्तर प्रदेश सरकार
 उत्तर प्रदेश प्रशासन
 उत्तर प्रदेश, गोरखपुर

अनुसूची १

(बाल-विवाह अन्त्यका लागि रणनीतिक योजना निर्माणका

संस्थापक
संस्थापक
संस्थापक
संस्थापक
संस्थापक

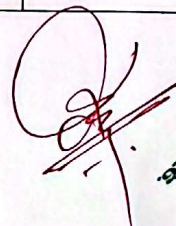
३६

लागि अभिमुखिकरण कार्यक्रममा क्रममा गौर नगरपालिकामा उपस्थित भएका महानुभावहरूको
नामावली

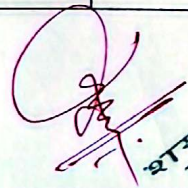
मिति २०८०/०९/१२ गते

क्र सं.	नाम	पद	कार्यालय	कैफियत
१	सम्भु साह	मेयर	गौर नगरपालिका	
२	शैल कुमारी	उपमेयर	गौर नगरपालिका	
३	सुभाष कुमार ठाकुर	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	गौर नगरपालिका	
४	अबदुल ताहिर	वडाअध्यक्ष	गौर नगरपालिका	
५	अबध विहारी प्रसाद	वडाअध्यक्ष	गौर नगरपालिका	
६	कुमार अर्जुन सिंह	वडाअध्यक्ष	गौर नगरपालिका	
७	हशिंकर पाण्डे	वडाअध्यक्ष	गौर नगरपालिका	
८	संयय गिरी	वडाअध्यक्ष	गौर नगरपालिका	
९	दीन बन्धु प्रसाद यादव	स्वा.शाखा प्रमुख	गौर नगरपालिका	
१०	सरोज कुमार पंडित	शि शाखा प्रमुख	गौर नगरपालिका	
११	दुर्गा पुडासैनी	प्रहरी हवलदार	जिल्ला प्रहरी कार्यालय, गौर	
१२	रुपेश कुमार पंडित	जन स्वा नी	गौर नगरपालिका	
१३	अकलेश कुमार साह	क.अ पाचौ	गौर नगरपालिका	
१४	सौहैल अंसारी	लेखापाल	गौर नगरपालिका	
१५	धिरेन्द्र कुमार लालदास	कानून अधिकृत	गौर नगरपालिका	
१६	रोशनी कुमारी श्रेष्ठ	ब.सा.प.सा.सु तथा प उपशाखा	गौर नगरपालिका	
१७	चन्दन कुमार सोमी	सा सु तथा पञ्चिकरण	गौर नगरपालिका	
१८	रौशन श्रीवास्तव	आइ टी प्रमुख	गौर नगरपालिका	

३७

सम्भु साह
नगर प्रमुख
गौर नगरपालिका
गौर, सप्तरी

१९	पुनम कुमारी	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
२०	इशरत कातुन	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
२१	रुवी कुमारी मल्लिक	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
२२	ममता कुमारी	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
२३	निधि कुमारी	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
२४	उदय साह	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
२५	विगु कुमार साह	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
२६	रंजित यादव	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
२७	मो. जाकिर हुसैन	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
२८	रितेश कुमार साह	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
२९	योनाली कुमारी	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
३०	सपना कुमार पासवान	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
३१	विवेक कुमार साह	स्वयंसेवक	गौर नगरपालिका	
३२	उत्तम कुमार उपाध्याय	शिक्षा शाखा	गौर नगरपालिका	
३३	रंजना कु. दुवे		गौर नगरपालिका	
३४	निभा कुमारी	सहजकर्ता	गौर नगरपालिका	
३५	मणिराज	धर्मगुरु	गौर नगरपालिका, ५	
३६	गुडु कुमार साह	अफिसर	आर डी सी नेपाल	
३७	अंगुरी खातुन	स.क.अ	गौर नगरपालिका	
३८	रामभरोस साह		गौर नगरपालिका	
३९	मनोज कुमार पटेल	वडासचिव	गौर नगरपालिका	

 श्याम प्रसाद
 गौर नगरपालिका
 गौर, रातहट

४०	सवेनाज वेगम	अ.न.मी	प्रादेशिक अस्पताल गौर	
४१	ओमप्रकाश गिरी		गौर नगरपालिका	
४२	रेनु श्रीवास्तव		गौर नगरपालिका	
४३	मनोज कुश्वाहा	नगर प्रहरी	गौर नगरपालिका	
४४	मनोज कुमार कुश्वाहा	नगर प्रहरी	गौर नगरपालिका	
४५	निकेतन केशरी		गौर नगरपालिका	
४६	आनन्द कुमार महतो		गौर नगरपालिका	
४७	राजन केशरी		गौर नगरपालिका	
४८	कोपिला कुमारी तिमल्सिना	छोरी, रौतहट	चन्द्रपुर नगरपालिका	
४९	चन्द्रकला वराल	म.वा तथा जेष्ठ नागरीक शाखा	चन्द्रपुर नगरपालिका	

 शम्भु साह
 नगर प्रमुख
 गौर नगरपालिका
 गौर, रौतहट

(Handwritten signature)
शास्त्र, स्वलि
नगर प्रमुख
गौर, गौरपालिका
गौर, कैलकट

शरद साह
नगर प्रमुख
नगर नगरपालिका
नगर, कैलाल

श्रीमती साहि
नगर प्रमुख
और नगरपालिका
और और, शिलाहट